

อรรถศาสน์

กัณฑ์ที่ ๑-๒

ของ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย

นาการในงานพระราชทานเพลิงศพ

ตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์

(จิม กสิภูมิ-สาริกานนท์)

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙

อรรถศาสน์

กัณฑ์ที่ ๑-๒

ของ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย

ธรรมบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์

(เจิม กสิภูมิ-สาริกานนท์)

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙

คำนำ

ในการพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์ (เจิม กสิภูมิ – สาริกานนท์) ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙ โดยที่เจ้าคุณพระยากสิภูมิพิทักษ์ มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความเกี่ยวข้องกับมหามกุฎราชวิทยาลัยเป็นลำดับมา ควรที่จะนำมากล่าวคือ :–

อำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์ ได้อุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศ ฯ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๙ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็ได้มาติดต่อกับทางวัดอยู่เสมอ, พ. ศ. ๒๔๘๘ เป็นกรรมการที่ปรึกษามูลนิธิมหามกุฎราชวิทยาลัย, พ. ศ. ๒๔๙๐ เป็นกรรมการผู้จัดการคนที่สอง และ พ. ศ. ๒๔๙๔ เป็นคณะกรรมการผู้จัดการ ตามระเบียบบริหารมูลนิธิ ฯ ติดต่อมาจนถึงอนิจกรรม นับว่าอำมาตย์เอก พระยา-

กสิภูมิพิทักษ์ ได้เสียสละบำเพ็ญชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่องค์การทางพระพุทธศาสนามาถึง ๑๗ ปี

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย สำนึกในกรณียะที่อำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์ ปฏิบัติมาด้วยความอุตสาหะพร้อมด้วยศรัทธาปสาทะดังกล่าวมา จึงจัดพิมพ์ "อรรถศาสน์ กัณฑ์ที่ ๑-๒" ของสมเด็จฯ พระอุปัชฌายะ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพื่อสนองเกียรติคุณผู้บำเพ็ญประโยชน์ เป็นการประกาศเกียรติประวัติสืบไปตลอดกาลนาน เป็นธรรมบรรณาการในการพระราชทานเพลิงครั้งนี้ด้วย

หนังสือ "อรรถศาสน์" เป็นหนังสือแนะแนวทางให้ผู้สนใจปฏิบัติตามสามารถ ได้รับประโยชน์ในทางคดีโลกคือทรัพย์, ยศ, ไมตรี, ผาสุก นอกจากนั้นยังแนะนำวิธีปฏิบัติให้ถูกต้องเป็นกรณียะ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ส่วนรวมกว้างออกไป นับว่าเป็นหนังสือ

ที่กำหนดแนวทางของชีวิตไว้เป็นอย่างดีแก่ผู้ประสงค์ความสุขโดยทั่วไป

ขออำนาจกุศลอันเกิดจากธรรมทานนี้ จงอำนวยอิฏฐผลปรากฏเป็นเครื่องเพื่องฟูใจ ให้อำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์ (เจิม กสิภูมิ – สาริกานนท์) มีความสุขในสัมปรายภพจงทุกประการ

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙

อำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์

ชาตะ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

มตะ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

ประวัติสังเขป

ของ

อำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์

อำมาตย์เอก พระยาสิภูมิพิทักษ์ (เจิม สาริกานนท์) เกิดในสกุล "สาริกานนท์" ที่บ้านตำบลวัดหงษ์ อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี เมื่อวันพุธ แรม ๑๔ ค่ำ เดือนอ้าย ปีกุน ตรงกับวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๔๓๐ เป็นบุตรนายจวง นางจวบ หลวงวรนารถภักดิ (ขุนทอง สาริกานนท์) ปลัดกรมในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ เป็นปู่ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๕ คน คือ:—

๑. นางประแดงบุรี ฯ (เจือ สาริกานนท์) วายชนม์แล้ว

๒. พระยากสิภูมิพิทักษ์ (เจิม กสิภูมิสาริกานนท์)

๓. นางสมัครสารภาร (เจียน ปุรณะโชติ) วายชนม์แล้ว

๔. นางอภิบาลภูวนารถ (ลิ้นจี่ อภิบาลภูวนารถ) วายชนม์แล้ว

๕. พระนิกรบดี (จอน นิกรบดี)

เมื่อเยาว์วัยได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในแผนกภาษาไทย ๓ ปี และแผนกภาษาอังกฤษ ๕ ปี ต่อมาได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนเพาะปลูกของกระทรวงเกษตราธิการ โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิชัยมหินทโรดม ทรงเป็นผู้อำนวยการ ศึกษาอยู่ ๓ ปี จบหลักสูตร ได้รับประกาศนียบัตรของโรงเรียนเพาะปลูก และต่อมาได้ศึกษาวิชาพิเศษอีก คือการเพาะปลูก การสัตวแพทย์ การเลี้ยงไหมสาวไหม เมื่อจบหลักสูตรของโรงเรียนแล้ว ได้รับการบรรจุเข้ารับราชการในกรมเพาะปลูก กระทรวงเกษตราธิการ เมื่อวันที่ ๓

มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗ ในตำแหน่งนักเรียนชั้นสอง ของกองช่างไหม ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้อุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นอุปัชฌาย์ จนถึงวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงลาสิกขา รวมเวลาอุปสมบท ๓ เดือน ๑๙ วัน

พระยากสิภูมิพิทักษ์ได้ทำการสมรสกับภริยาคนแรกคือคุณหญิงตานี หัสดิเสวี มีบุตรด้วยกัน ๑ คน ชื่อนางรสสุคนธ์ อุปผล และต่อมาได้ทำการสมรสกับคุณหญิงกิมถั้น เครือโสภณ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๔ คน คือ :—

๑. เรืออากาศโท นายแพทย์สมัค กสิภูมิ-สาริกานนท์

๒. ด. ช. เล็ก (วายชนม์เมื่อยังเยาว์)

๓. นางทัศนีย์ เวสเทิน

๔. นายอัจฉริย์ กสิภูมิ-สาริกานนท์

ลำดับการรับราชการ

พ. ศ. ๒๔๕๐ พนักงานชั้นสูงกองช่างไหม มณฑล นครราชสีมา เงินเดือน ๑๐๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๑ พนักงานชั้นสูงกองช่างไหม มณฑล นครราชสีมา เงินเดือน ๑๐๕ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๑ พนักงานชั้นสูงกองช่างไหม มณฑล นครราชสีมา เงินเดือน ๑๑๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๒ พนักงานชั้นสูงกองช่างไหม มณฑล นครราชสีมา เงินเดือน ๑๒๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๓ รองผู้อำนวยการกองช่างไหม จังหวัดบุรีรัมย์ มณฑลนครราชสีมา เงินเดือน ๑๓๐ บาท

และในปีเดียวกันนี้ย้ายไปเป็นผู้ช่วยเกษตร มณฑลกรุงเทพฯ เงินเดือน ๑๙๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๔ ผู้ช่วยเกษตร มณฑลกรุงเทพ ฯ เงินเดือน ๒๐๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๖ ผู้ช่วยเกษตร มณฑลกรุงเทพ ฯ เงินเดือน ๒๒๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๖ ผู้ช่วยในกรมทะเบียนที่ดิน เงินเดือน ๒๒๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๗ ผู้ช่วยในกรมทะเบียนที่ดิน เงินเดือน ๒๔๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๘ ผู้รั้งตำแหน่งเกษตร มณฑลราชบุรี เงินเดือน ๒๘๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๘ ผู้รั้งตำแหน่งเกษตร มณฑลราชบุรี เงินเดือน ๓๐๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๘ เกษตรมณฑลราชบุรี เงินเดือน ๓๐๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๕๙ เกษตรมณฑลราชบุรี เงินเดือน ๓๐๘ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๐ เกษตรมณฑลราชบุรี เงินเดือน ๓๑๖ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๐ ว่าที่ทำการแทนเจ้ากรมราชโลหกิจ เงินเดือน ๕๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๑ ว่าที่ทำการแทนเจ้ากรมราชโลหกิจ เงินเดือน ๕๒๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๒ ว่าที่ทำการแทนเจ้ากรมราชโลหกิจ เงินเดือน ๕๔๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๓ เจ้าพนักงานเกษตรมณฑลกลาง เงินเดือน ๕๔๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๓ เจ้าพนักงานเกษตรมณฑลกลางเงินเดือน ๕๖๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๔ ผู้จัดราชการในหน้าที่เกษตรมณฑลนครศรีธรรมราช เงินเดือน ๕๖๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๖๔ ผู้จัดราชการในหน้าที่เกษตรมณฑล นครศรีธรรมราช เงินเดือน ๕๘๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๖๕ ผู้จัดราชการในหน้าที่เกษตรมณฑล นครศรีธรรมราช เงินเดือน ๖๐๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๖๙ เกษตรและราชโลหกิจ มณฑล นครศรีธรรมราช เงินเดือน ๖๐๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๗๑ เกษตรมณฑลนครชัยศรี เงินเดือน ๖๐๐ บาท

พ. ศ. ๒๔๗๔ ออกจากราชการรับบำนาญ

ยศบรรดาศักดิ์

พ. ศ. ๒๔๕๓ ขุนกสิภูมิพิทักษ์

พ. ศ. ๒๔๕๔ รองอำมาตย์โท และรองอำมาตย์เอก ในปีเดียวกัน

พ. ศ. ๒๔๕๘ หลวงกสิภูมิพิทักษ์

พ. ศ. ๒๔๖๓ พระกสิภูมิพิทักษ์

พ. ศ. ๒๔๖๖ อำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

พ. ศ. ๒๔๕๔ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย

พ. ศ. ๒๔๕๘ เหรียญบรมราชาภิเศก

พ. ศ. ๒๔๕๙ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

พ. ศ. ๒๔๖๓ จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

พ. ศ. ๒๔๖๙ เหรียญศารทูลมาลา เหรียญบรม-ราชาภิเศก รัชกาลที่ ๗

พ. ศ. ๒๔๗๔ เหรียญจักรพรรดิมาลา

ความดีความชอบในระหว่างรับราชการ

ในระหว่างรับราชการในตำแหน่งเกษตรกรุงเทพ ฯ เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล ผู้บังคับบัญชาในสมัยนั้น ได้มีหนังสือที่ ๘/๒๕๙๙ ลงวันที่ ๑๗/๖/๒๔๕๖ ถึงกระทรวงเกษตราธิการ มีใจความ

ว่า "รองอำมาตย์เอก ขุนกสิภูมิพิทักษ์ ผู้รั้งตำแหน่งเกษตรมณฑล และเจ้าพนักงานออกโฉนดที่ดิน กระทำการงานเรียบร้อย การปกครองบังคับบัญชาผู้น้อย และความประพฤติส่วนตัวดี ขอให้พิจารณาความดีความชอบให้" และต่อมาเมื่อไปเป็นเกษตรมณฑลราชบุรี ม. จ. สฤษดิ์เดช ชยางกูร สมุหเทศาภิบาล มณฑลราชบุรี ได้มีลายพระหัตถ์ที่ ๘๕/๑๙๒๘ ลงวันที่ ๒๔/๓/๒๔๕๘ ถึงกระทรวงเกษตราธิการ "ส่งสำเนารายงานเพาะปลูกและการเสียหาย เนื่องจากเกิดอุทกภัย ซึ่งได้ทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี รายงานฉบับนี้เป็นที่พอพระราชหฤทัยในการที่เทียบผลได้ผลเสียในการทำนา ตลอดจนการช่วยเหลือชาวนา ทั้งนี้ก็โดยได้วางแผนงานในที่ทำการไว้ด้วยดี ทั้งได้หมั่นออกตรวจการตามท้องที่จึงปฏิบัติการได้ผลดี ขอให้พิจารณาความดีความชอบ

ให้" และต่อมาในสมัย ม. จ. ประดิพัทธ์ เกษมศรี เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี ก็ได้มีลายพระหัตถ์ที่ ๒๖๙/๒๔๓๕ ลงวันที่ ๒๑/๘/๒๔๖๐ ไปยังกระทรวงเกษตราธิการ ชมเชยในการปฏิบัติงานไปเช่นเดียวกัน

ราชการพิเศษ

เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ. ศ. ๒๔๖๔ ได้ถูกแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่ผู้แทนกระทรวงเกษตราธิการ ออกไปสอบสวนหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องทรัพยากร ใน มณฑลอยุธยา พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ของกระทรวงพาณิชย์และกระทรวงการคลังมหาสมบัติ ได้ทำการอยู่เป็นเวลา ๒ เดือน

ราชการเสือป่า

ได้สมัครเข้าเป็นพลเสือป่าเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ. ศ. ๒๔๕๔ สังกัดกรมเสนาหลวงรักษาพระองค์และ

เป็น ว่าที่นายหมู่ตรี เมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๐

ว่าที่นายหมู่โท เมื่อ ๑๓/๙/๒๔๖๐

นายหมู่โท เมื่อ ๒๓/๑๑/๒๔๖๑

นายหมู่ใหญ่ เมื่อ ๑๙/๗/๒๔๖๓

นายหมวดตรี เมื่อ ๑๕/๙/๒๔๖๕

นายหมวดโท เมื่อ ๑๘/๙/๒๔๖๖

เป็นนายเสือป่า สำรองราชการแผนกสัสดี กองเสนารักษาดินแดนกรุงเทพ ฯ เมื่อ ๑๘/๕/๒๔๖๔

เป็นผู้รั้งเกียกกาย กองเสนารักษาดินแดนปักษ์ใต้ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๕

อำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์ เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรดี แม้จะศึกษาเพียงในประเทศไทย ก็สามารถอ่านเขียนภาษาอังกฤษได้ดีผู้หนึ่ง เป็นผู้ที่มั่นคงในความกตัญญูกตเวทีสูง ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อศึกษาอยู่โรงเรียน การ เพาะ ปลูกและ แรกออก รับราชการ ได้รับพระกรุณาอุปถัมภ์จากพระเจ้าบรมวงศ์

เธอ กรมหมื่นพิชัยมหินทโรดม และเมื่อขณะดำรงตำแหน่งเกษตรมณฑลราชบุรี ได้รับพระกรุณาจากพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในสมัยนั้น ให้เลื่อนตำแหน่งมาเป็นว่าที่ทำการแทนเจ้ากรมราชโลหกิจ พร้อมทั้งได้เลื่อนเงินเดือนจาก ๓๑๖ บาท ขึ้นเป็น ๕๐๐ บาท ทั้ง ๒ พระองค์นี้ พระยาภักดีภูมิพิทักษ์กล่าวขวัญรำลึกในพระกรุณาเป็นอย่างมากอยู่เสมอ และเคารพรักใคร่ตลอดมาจนถึงเจ้านายที่เป็นบุตรธิดา และต่อมาเมื่อไปดำรงตำแหน่งผู้จัดราชการในหน้าที่เกษตรมณฑลนครศรีธรรมราช ประจำอยู่ที่จังหวัดสงขลา ก็ได้รับพระกรุณาปกเกล้า ฯ ให้ความร่มเย็นเป็นสุขจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งได้ทรงดำรงตำแหน่งอุปราชปักษ์ใต้ในสมัยนั้น ก็ได้กล่าวขวัญรำลึกในพระกรุณาตลอดมาจนวาระที่สุดแห่งชีวิต นอกจากนี้แล้วโดยนิสัยยังเป็นผู้

ที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนทั่วไป เป็นที่รักใคร่นับถือของบรรดาญาติมิตร เป็นสามีที่ดีของภริยา และเป็นบิดาที่ดีของบุตรธิดา ได้อบรมสั่งสอนบุตรธิดา ให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมความดี โดยประพฤติตนเป็นแบบอย่างและถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่บุตรธิดาเป็นอย่างมาก เป็นผู้เลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา ชอบขวนขวายหาวิชาความรู้ใส่ตน จัดได้ว่าเป็นผู้ที่ตื่นอยู่เสมอ เวลาอบรมสั่งสอนลูกหลานก็มักจะยกสุภาษิตและอุทาหรณ์ต่าง ๆ ขึ้นกล่าวอ้างเปรียบเทียบ

ตามปกติอำมาตย์เอก พระยากสิภูมิพิทักษ์ เป็นผู้ระมัดระวังในเรื่องสุขภาพอนามัยอยู่เป็นอย่างมาก จึงไม่ใคร่ป่วยเจ็บ จนในปี พ. ศ. ๒๕๐๒ ได้มีอาการแน่นและปวดเมื่อยตามร่างกาย จึงไปรับการตรวจที่โรงพยาบาลศิริราช ปรากฏว่าเป็นโรคไส้เลื่อน ได้เข้ารับการผ่าตัดและพักรักษาตัวอยู่จนหายเป็นปกติจึงกลับบ้าน ต่อมาเมื่อ พ. ศ. ๒๕๐๕ ได้เข้าไปตรวจ

รักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราชอีกครั้งหนึ่ง นายแพทย์ลงความเห็นว่าเป็นโรคเส้นโลหิตที่หัวใจตีบ ได้เข้ารับการรักษาพยาบาลตั้งแต่วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เป็นต้นมา อาการมีแต่ทรงกับทรุด จนถึงวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๐๐ น. จึงได้ถึงอนิจกรรมด้วยอาการอันสงบ คำนวณอายุได้ ๗๔ ปี ๔ เดือน ๒๘ วัน.

คำนำ

ความประสงค์เป็นเหตุรจนาหนังสือเรื่องนี้ขึ้น มีดังนี้ จะเก็บคำสอนในพระพุทธศาสนารวบรวมเป็นหมวด ๆ เรียงลำดับตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นไปหาชั้นสูง ตั้งแต่ชั้นตื้นขึ้นไปหาชั้นลึก เพื่อจะให้เห็นว่าพระพุทธ-ศาสนา เป็นอนุปุพพปฏิบัติคือประพฤติเขยิบขึ้นไปโดยลำดับ เช่นแสดงศีลสมาธิปัญญาไว้เป็นตัวอย่าง ด้วยหมายจะให้เป็นประโยชน์แก่คนสนใจในทางนี้ ผู้ศึกษาจะได้เข้าใจง่ายว่า พระพุทธศาสนาลุ่มลึกโดยลำดับกันอย่างไร ผู้ปฏิบัติจะได้ถือเป็นบรรทัด เขยิบความปฏิบัติของตนให้สูงขึ้นทุกที เมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธศาสนาจักยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่คนทั้งหลายตามอุปนิสัย. การสอนพระพุทธศาสนาของเรา ยังไม่ได้จัดลำดับ ยังจับเอาโน่นบ้างนี่บ้างมาสอน แม้คนฟัง ฟังโน่นบ้างนี่บ้าง เข้าใจมากเข้าจึงลงสันนิษฐานได้. ข้าพเจ้าเองกรับว่าเป็นเช่นนั้น

ไม่ใช่แต่การสอนศาสนา สอนวิชาอื่นก็ออกจะเป็นเช่นนั้น เช่นจะเรียนโหราศาสตร์ ครูหัดให้ทำปฏิทินก่อน ไม่ได้อธิบายว่าปฏิทินนั้นคืออะไร เป็นแต่สอนให้ทำไปเท่านั้น ไม่ต้องรู้ว่า ความเดินแลหันเวียนของโลกเนื่องกับพระอาทิตย์เป็นอย่างไร เทียบกับดาวเคราะห์อื่นเป็นอย่างไร. เมื่อมีหนังสือแสดงศาสนาลุ่มลึกขึ้นไปโดยลำดับ ความสะดวกจักมีแก่คนเรียนแลคนปฏิบัติขึ้นมาก ข้าพเจ้าเห็นเช่นนี้ จึงคิดเรียงหนังสือนี้ขึ้น ปันเป็น ๓ กัณฑ์ กัณฑ์ที่ ๑ ว่าด้วยทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในภพนี้ เป็นส่วนคดีโลกแท้ กัณฑ์ที่ ๒ ว่าด้วยสัมปรายิกัตถ-ประโยชน์ คือประโยชน์ในภพหน้า เป็นส่วนคดีโลกเจือด้วยคดีธรรม กัณฑ์ที่ ๓ ว่าด้วยปรมัตถประโยชน์ คือประโยชน์ทางพระนิพพาน เป็นส่วนคดีธรรมแท้. ข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนคดีโลก แลเป็นคดีธรรมก็มีเป็นอันมาก ไม่ใช่เฉพาะมีในพระพุทธศาสนา เป็น

ปฏิบัติของกัลยาณชนทั่วไป แต่พระศาสดาก็ได้ทรงยกขึ้นตรัสสั่งสอนเหมือนกัน จึงได้รวบรวมสงเคราะห์เข้าเป็นคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับภาษิตของคนอื่นกล่าวในที่เฉพาะพระพักตร์พระศาสดา แลพระองค์ทรงอนุมัติ พระคันถรจนาจารย์ก็จัดเข้าในพระพุทธศาสนาเหมือนกัน.

กรม–วชิรญาณวโรรส

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๕๕

บัญชีเรื่อง

คำเริ่ม[๑]

ผู้ศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนา พึงศึกษาแต่เบื้องต้นขึ้นไปโดยลำดับ. ในทางหนึ่งท่านแสดงว่าพระศาสดาทรงสั่งสอนมหาชน ให้ประพฤติตน เพื่อบรรลุประโยชน์ ๓ ประการ คือประโยชน์ในภพนี้เรียกทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๑ ประโยชน์ในภพหน้าเรียกสัมปรายิกัตถประโยชน์ ๑ ประโยชน์ทางพระนิพพานอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เรียกปรมัตถประโยชน์ ๑ ข้าพเจ้าจักตั้งประโยชน์ ๓ ประการนี้เป็นกระทู้แลแสดงความไปตามลำดับ.

ด้วยการแสดงประโยชน์ ๓ ประการ พึงสันนิษฐานว่า พระพุทธศาสนาย่อมสั่งสอนตั้งต้นแต่คดีโลกขึ้นไปหาคดีธรรมโดยลำดับ.

---

๑. นี่เป็นคำเริ่มของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.

คนผู้ไม่สนใจในทางพระศาสนา มักเข้าใจไปว่า พระศาสนาเป็นปฏิบัติที่ครึ ไม่เหมาะแก่คนเช่นตน. ฝ่ายคนผู้สนใจ ก็มักเข้าใจไปว่าปฏิบัติทางคดีโลก ตื้นไป ไม่เหมาะแก่ภูมิของตน. เข้าใจผิดเสียเช่นนี้ ต่าง ย่อมไม่ได้ผลที่ควรจะได้. คนพวกต้น ปรากฏเหมือน เป็นคนไม่มีธรรม คนพวกหลัง ปรากฏเป็นคน ขาดประโยชน์ทางโลก. ความปฏิบัติยึดประโยชน์ ไว้ได้ทั้งทางโลกทางธรรมนั่นแลเป็นดี จัดว่าเป็นคน มีปัญญา. พระศาสนาย่อมสำเร็จประโยชน์แก่คน ตามชั้น ผู้ใดขาดหรือบกพร่องในทางใด ผู้นั้นควร ขวนขวายในทางนั้น เพื่อทำคุณที่ขาดให้มีขึ้น เพื่อ ทำคุณที่บกพร่องให้บริบูรณ์. พระศาสดาก็ได้ตั้ง พระหฤทัยจะให้เป็นเช่นนั้น. ท่านแสดงไว้ในพระ พุทธประวัติว่า แรกพระองค์จะตรัสเทศนา ทรง พิจารณาเห็นสัตวโลก ผู้มีอุปนิสัยต่าง ๆ กัน อัน สามารถจะรู้ธรรมอย่างลึกซึ้งก็มี ยังควรจะได้รับ

คำสั่งสอนในโลกิยปฏิบัติไปก่อนเป็นชั้น ๆ ก็มี ที่หาอุปนิสัยไม่ได้เลยก็มี เหมือนในหนองบัว ดอกบัวที่ขึ้นพ้นจากน้ำ อันคอยจะบานเมื่อต้องแสงพระอาทิตย์ก็มี ที่ขึ้นปริ่มน้ำอันจะบานในวันต่อไปก็มี ที่ยังอยู่ในน้ำอันน้ำเลี้ยงไว้ก็มี ที่สุดเป็นภักษาแห่งปลาเต่าก็มี พระองค์ได้ตั้งพระหทัยเทศนาโปรด เพื่อให้ได้บรรลุประโยชน์ตามอุปนิสัยที่แก่แลอ่อน แลได้ทรงทำมาตลอดพระชนมายุ.

ผู้ศึกษาพึงเห็นความดังนี้ก่อน. ต่อไปนี้ จักพรรณนาประโยชน์ ๓ ไปตามลำดับ.

อรรถศาสน์

กัณฑ์ที่ ๑

ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

บาลี

อนุปุพฺเพน เมธาวี ปาภเฏน วิจกฺขโณ
สมุฏฺฐาเปติ อตฺตานํ อณุํ อคฺคึว สนฺธมํ.

คำแปล

ปราชญ์ผู้เฉียบแหลม ย่อมยังตนให้ตั้งขึ้นได้ด้วยทรัพย์อันเป็นต้นทุนโดยลำดับมา เหมือนคนก่อไฟอันน้อยฉะนั้น.

วรรคที่ ๑ เอกนิบาตชาดก.

พรรณนาความ

คนทั้งปวงผู้เกิดมาในโลก ย่อมเป็นไปตามอำนาจของธรรมดา มีร่างกายที่ธรรมดาแต่งมา เป็น

ของที่รู้จักสึกหรอ จึ่งต้องการบริโภคอาหารเพื่อเป็นเครื่องบุรณะ มีผิวบางไม่พอจะทนเย็นทนร้อนทนฝนทนลมทนแดด จึ่งต้องการผ้านุ่งห่มแลที่อยู่ที่อาศัยอันความเจ็บไข้เข้าเบียดเบียน ยังต้องการหยูกยา นี่ว่าด้วยของจำเป็น ยังต้องการของฟูมฟายอีกหลายอย่างหลายประการ เช่นของเหล่านั้นที่ประณีต แลของเหล่าอื่นที่ไม่จำเป็น. เมื่อเป็นเช่นนี้ ต่างคนก็ต่างหา แม้ไม่มีเจตนา ก็เป็นอันแข่งอันแย่งกันอยู่ในที ผู้ใดมีสามารถ ผู้นั้นย่อมหาได้คล่อง เหมือนม้ากำลังวิ่งแข่งกันอยู่ ม้าตัวใดว่องไว ม้าตัวนั้นย่อมวิ่งขึ้นหน้าไปได้. พระพุทธภาษิตนี้แสดงอย่างของปราชญ์ผู้ฉลาดยังตนให้ตั้งขึ้นได้ ด้วยประการนั้น.

อิฐผลอันสามัญชนจะพึงปรารถนา โดยบรรยายหนึ่ง มี ๓ คือ ทรัพย์ ๑ ยศ ๑ ไมตรี ๑ ชนผู้ทำตนให้ได้บรรลุผลเหล่านี้ครบทั้ง ๓ จัดว่าตั้งตนได้.

๑ ทรัพย์

บาลี

ปฏิรูปการี ธุรวา อุฏฺฐาตา วินฺทเต ธนํ.

คำแปล

คนมีธุระหมั่นทำให้เหมาะเจาะ ย่อมหาทรัพย์ได้.

ยักขสังยุต สคาถวรรค.

พรรณนาความ

ทรัพย์นั้น ในที่นี้ประสงค์เอาเฉพาะพัสดุ แจกออกเป็น ๒ สิ่งที่เป็นทรัพย์โดยตรง เช่นอาหารและผ้านุ่งห่ม เครื่องใช้สอย จัดเป็นโภคทรัพย์ ๑ สิ่งที่เป็นกลางสำหรับแลกเปลี่ยนโภคทรัพย์นั้น ได้แก่เงินตราเป็นต้น จัดเป็นธนทรัพย์ ๑.

ทรัพย์นั้นเป็นกำลังในอันจะยังกิจที่จะพึงทำด้วยทรัพย์ให้สำเร็จ. กิจอย่างนี้พึงเห็น เช่นการเลี้ยงตน มารดาบิดา บุตรภรรยา สงเคราะห์ญาติมิตร

เลี้ยงดูแขก ทำทาน บำเพ็ญบุญ ถวายเป็นราชพลี ทั้งเป็นเครื่องป้องกันอันตราย เป็นกำลังอุดหนุนให้ได้ประพฤติสุจริต ไม่ต้องทำผิดทำบาป เพราะเหตุแห่งความเลี้ยงชีพ ทั้งส่งเสริมให้ได้บรรลุผลอีก ๒ อย่างต่อไป.

ด้วยเหตุนี้ ทรัพย์จึงเป็นของที่จะพึงปรารถนาในเบื้องต้น. แลทางที่จะแสวงหาทรัพย์นั้น คือหมั่นประกอบการงานให้ถูกเหมาะ เรียกตามศัพท์บาลีว่า อุฏฐานสมฺปทา.

การงานนั้น ต้องเป็นกิจปราศจากโทษ ไม่เช่นนั้น ย่อมไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ซ้ำจะนำทุกข์ภัยมาให้ด้วย. การงานชนิดนี้ ที่แสดงไว้ในบาลี คือ การทำนา การค้าขาย การเลี้ยงโค (ที่เป็นพาหนะหรือเป็นโคนม) รับราชการฝ่ายทหาร รับราชการฝ่ายพลเรือน การช่างต่าง ๆ. แม้เป็นการงานที่ชอบ ก็ยังต้องประกอบให้ถูกคราวแลสมแก่

ถิ่นฐาน ไม่เช่นนั้นย่อมไม่มีผล. แม้ถูกคราวแลสมแก่ถิ่นฐานแล้ว ก็ยังจะต้องใช้ความเพียร ไม่ย่อท้อต่อความขัดข้องหากจะมีขึ้น ไม่เช่นนั้น จะพึงทิ้งการเสียหายแต่ยังไม่ทันสำเร็จเป็นผล. พระโบราณาจารย์เล่าถึงเรื่องอุปฐากของจุลลกเศรษฐี ผู้เก็บหนูตายตัวหนึ่งไปขายให้คนเลี้ยงแมว ได้ทรัพย์กากณิกหนึ่ง ซึ่งเป็นของมีราคาน้อยที่สุดดุจสตางค์ เอาทำทุนต่อมา จนหาทรัพย์ได้ตั้ง ๒ แสนกษาปณ์ จนได้เป็นเศรษฐี เพื่อจะชี้ตัวอย่างคนเข้าใจหาทรัพย์ด้วยการงาน ฯ

แลการงานนั้น รู้จักประกอบให้ถูกทาง เช่นรู้จักวางหน้าที่แบ่งกันทำ รู้จักจัดให้เบากำลังทุนแรง ย่อมสำเร็จผลไพบูลย์. ด้วยเหตุนี้ คนมีความรู้ความเคยจึงทำให้เกิดผลได้มากกว่าคนไม่รู้ไม่เคย. คุณสมบัตินี้ ย่อมปันคนให้เป็นชั้น ๆ กัน.

ในสถานใด มีคนน้อย ในสถานนั้น ทางหายัง

มีมาก เป็นอยู่ง่าย ในสถานใดมีคนมาก ในสถานนั้น ทางหาย่อมอัตคัด เป็นอยู่ยาก ต้องรู้จักคิดอ่าน.

ด้วยเหตุเหล่านี้ จึงต้องการศึกษาอบรมสติปัญญาให้ไพบูลย์ ต้องการความฝึกหัดให้ชำนาญ. ศึกษานี้เป็นกิจที่จะพึงทำตั้งแต่เยาว์ จึงเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่จะขวนขวายให้เด็กของตนมาก่อน ถ้าพลาดคราวเด็กย่อมขาดจากความรู้ความสามารถที่จะพึงได้.

อนึ่ง ความคบมิตรที่ดีซึ่งเรียกตามศัพท์บาลีว่า กลฺยาณมิตฺตตา ย่อมอุดหนุนการแสวงหาทรัพย์ให้สะดวก เขาถนัดในทางใด ก็คงช่วยประกอบในทางนั้น.

ทรัพย์นั้น ได้มาแล้ว จะตั้งอยู่แลเจริญขึ้น เพราะเจ้าของรู้จักรักษา แลรู้จักจ่ายใช้.

การรู้จักรักษานั้น เรียกตามศัพท์บาลีว่า อารกฺข-สมฺปทา พึงกำหนดโดยอาการ รู้จักเก็บงำ รู้จักถนอม รู้จักบุรณะ รู้จักเสียดาย รู้จักทำให้เผล็ดผล.

รู้จักเก็บงำนั้น เก็บไว้ในที่มั่นคง ห่างจากอันตราย คือความถูกลักถูกปล้นอาจพ้นจากไฟไหม้.

รู้จักถนอมนั้น ของมีอันจะขาดหรือเก่าไปได้ เช่นผ้า ก็ระวังรักษาไว้เป็นอันดี ของเป็นโลหะชนิดมีปกติสนิมจับ เช่นเหล็กแลทองเหลือง ก็เก็บไว้ไม่ให้ต้องชื้นแห่งอากาศ ที่ใช้อยู่ก็คอยขัดสี ของอันมีจะแตกเป็นปกติ เช่นเครื่องถ้วยเครื่องแก้ว จะจับจะถือ ก็ระวังไม่ให้พลัด.

รู้จักบุรณะนั้น พึงเห็นดังเหย้าเรือนรั่วร้าชำรุดก็แซมให้คืนเป็นปกติ เครื่องกลเครื่องไกมีนาฬิกาเป็นต้นที่เสีย ก็ให้แก้กลับดีดังเดิม เครื่องไม้มีโต๊ะเก้าอี้เป็นต้นที่หักลั่น ก็ซ่อมให้กลับเป็นของใช้ได้.

รู้จักเสียดายนั้น ของยังไม่ควรเสีย ไม่ปล่อยให้เสีย ของยังพอใช้ได้ไม่ทิ้งเสีย ไม่ได้หมายความว่าตระหนี่จนไม่กล้าบริโภค. พระโบราณาจารย์

เล่าถึงเรื่องเศรษฐีตระหนี่จัด จนไม่กล้าจ่ายทรัพย์บริโภคให้ได้สุขสำราญอย่างคนมีทรัพย์ ทนอดทนอยาก บุตรภรรยาแลบริวารพลอยอดอยากตามกัน เพื่อจะชี้ตัวอย่างเสียดายไม่เข้าเรื่อง.

รู้จักทำให้เผล็ดผลนั้น เช่นมีนามีสวน ทำเองบ้างให้เขาเช่าถือบ้าง มีธนทรัพย์เอาลงทุนหากำไร เลี้ยงโคบำรุงให้เจริญสืบพันธุ์แพร่หลาย เป็นตัวอย่าง.

รู้จักรักษา พึงเห็นโดยอาการดังนี้ เก็บไว้เฉย ๆ ด้วยความตระหนี่ ปล่อยให้ของมีผ้าเป็นต้นเสียไปจนใช้ไม่ได้หรือตกราคา ไม่ชื่อว่ารู้จักรักษา. พระโบราณาจารย์แสดงเรื่องเศรษฐีหวงทรัพย์เอาฝังไว้ ตายไปเป็นภูตบ้างเป็นอื่นบ้าง คอยเฝ้าทรัพย์หวงต่อไป เพื่อจะชี้ตัวอย่างไม่รู้จักรักษาทรัพย์.

รู้จักใช้จ่ายนั้น เรียกตามศัพท์บาลีว่า สมชีวิตา แปลว่าความเป็นผู้เลี้ยงชีพพอเสมอ ข้อนี้อย่าเข้าใจว่า ควรประพฤติเบียดกรอ ทนอดทนอยากเอา

โดยมุ่งว่าจะไม่ต้องจ่ายทรัพย์เพียงไร อย่างนี้ไม่สำเร็จประโยชน์. อันทรัพย์ย่อมเป็นเครื่องบำรุงตนให้ได้ความสุขสำราญ ถ้าไม่ทำประโยชน์นี้ได้ เท่ากับไม่มี หรือบางทีจะกลับเพิ่มให้เสียอีก. อีกทางหนึ่ง อย่าพึงเข้าใจว่า ควรใช้จ่ายจนหมดทรัพย์สุดแล้วแต่จะบำรุงตนให้เป็นสุขได้เพียงไร ทำเช่นนั้นย่อมไม่ได้สุขเสมอไป. การรู้จักใช้จ่ายนั้นดังนี้ พึงกำหนดรู้รายได้รายจ่ายว่า ฝ่ายละเท่าไร เป็นรายวันก็ตาม เป็นรายเดือนก็ตาม เป็นรายปีก็ตาม ใช้จ่ายบริโภคไม่ให้เกินรายได้. ถ้าหาได้น้อย ก็เขม็ดแขม่พอเลี้ยงอาตมา ควรอดของฟุ่มฟ่ายต่าง ๆ เสีย. ถ้าหาได้มาก ก็เขยิบการเลี้ยงชีพพอให้ได้ความสุขสำราญ ตามกำลังของทรัพย์ แต่ควรแบ่งไว้เป็นทุนนอนตามส่วน เพื่อมีเหตุการณ์ฉุกเฉินขึ้น เช่นเจ็บไข้จะได้จ่ายเป็นการจร. คนมีแต่เบียดกรอ ท่านติว่ามั่งมีตายเปล่า คนใช้สอยสุรุ่ยสุร่าย จับจ่ายมาก

โดยไม่จำเป็น ท่านก็ติว่า เหมือนคนต้องการจะบริโภคผลมะเดื่อสักเล็กน้อย ฟั่นต้นลงมาทั้งกิ่ง เก็บบริโภคแต่เล็กน้อยแล้วทิ้งผลที่เหลือให้เสียเปล่า.

พระโบราณาจารย์ แสดงเรื่องบุตรเศรษฐีได้รับมรดกของบิดา ใช้สอยฟูมฟาย คบนักเลงเลี้ยงเหล้าข้าว หาคนรำบำเรอตน ให้รางวัลคนละมาก ๆ ภายหลังทรัพย์หมดกลับตกยาก ต้องขอทานเขากินจนสิ้นชีวิต เพื่อจะชี้ตัวอย่างแห่งการไม่รู้จักจ่ายใช้. ทรัพย์มีประมาณเป็นอันมาก ยังรู้จักหมดไปได้เหมือนกัน ท่านเปรียบเหมือนดังหนึ่งบึง มีแต่ทางน้ำไหลออกมากกว่าทางเข้า ย่อมจะแห้งไปในคราวหนึ่ง.

ความต้องการมาก ความใช้จ่ายก็มากขึ้นตาม คนผู้ปรารถนาจะสงวนทรัพย์ ควรตัดความต้องการให้น้อยลง. ปากช่องอันเป็นเหตุจ่ายทรัพย์มาก คือเมาในกาม ติดสุรา เพลินในการเล่นพนัน คบเพื่อน

ชั่วพากันเที่ยวเตร่ ติดใจดูการเล่นต่าง ๆ เกียจคร้าน ไม่พอใจทำงาน เหล่านี้ท่านเรียกอบายมุขละอย่าง ๆ แปลว่าปากช่องฉิบหาย. คนประพฤติเช่นนี้ ย่อมต้องการจับจ่ายมาก.

ความเว้นจากเบียดกรอแลสุรุ่ยสุร่าย รู้จักผ่อนปรนเลี้ยงตนพอเป็นสุขดังนี้แล เรียกว่ารู้จักใช้จ่าย.

คนผู้ถึงความเจริญด้วยทรัพย์ อันเป็นผลที่จะพึงปรารถนาในเบื้องต้นแล้ว พึงอาศัยทรัพย์นั้นเป็นกำลังแสวงหายศแลไมตรีเป็นลำดับไป.

---

๒ ยศ

บาลี

อุฏฺฐานวโต สตีมโต
สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน
สญฺญตสฺส จ ธมฺมชีวิโน
อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒติ.

คำแปล

ยศย่อมเจริญแก่ชนผู้มีความหมั่น มีสติ มีการงานสะอาด มีปกติใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ สำรวมดี เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม ไม่ประมาท.

อัปปมาทวรรค ธรรมบท.

พรรณนาความ

ยศนั้น ในที่นี้จักแจกออกเป็น ๒ เกียรติคือชื่อเสียง ๑ อิสสริยะคือความเป็นใหญ่ ๑.

คนทั้งหลายผู้ตั้งอยู่เป็นหมู่กัน เป็นต่าง ๆ กัน ที่ดีมีอุปการะแก่หมู่ก็มี ที่เลวประทุษร้ายหมู่ก็มี ที่

เป็นแต่กลาง ๆ ก็มี หมู่เปรียบเหมือนอัตภาพ คนที่เป็นกลาง ๆ เปรียบเหมือนองคาพยพนั้น. มีในร่างกาย ก็ช่วยทำธุระให้ร่างกายไม่เสียเปล่า คนที่ดีมีอุปการะแก่หมู่ เปรียบเหมือนสติปัญญา เกิดขึ้นเป็นประโยชน์แก่อัตภาพมาก คนที่เลวมีแต่ประทุษร้ายหมู่ เปรียบเหมือนโรคเกิดขึ้นเพื่อผลาญอัตภาพ. เกิดมาเป็นคน อยู่ในหมู่ใด ไม่ควรทำตนให้เป็นคนเลวทราม มีแต่ผลาญหมู่อันเขาจะพึงติเตียน เสียชื่อเสียง ควรทำตนให้เป็นคนดีที่เขาจะพึงนับถือว่าอยู่ไม่หนักหมู่ ยิ่งทำอุปการะให้แก่หมู่ได้ด้วยก็ยิ่งดี เหตุดังนี้ ยศจึงเป็นผลที่จะพึงปรารถนาอีกอย่างหนึ่ง.

เกียรติ คือชื่อเสียงนั้น จะพึงเกิดมีด้วยปฏิปทาดังนี้

มีคุณสมบัติเทียมหน้าเขา เช่นมีความเพียรหาเลี้ยงชีพของตนแลครอบครัว ไม่ต้องรบกวนเขา

มีสติรู้จักคิดหน้าคิดหลัง ไม่หุนหันทำผิด ๆ พลั้ง ๆ ที่จะต้องแก้ตัวที่หลัง ประกอบการงานล้วนแต่เป็นสุจริตไม่ให้เขาค่อนว่าได้ จะทำอะไร ตริตรองรอบคอบแล้วจึงทำ ไม่ทำโดยสะเพร่า ให้เขาเห็นว่าเป็นคนทำจริง สำเร็จจริง รู้จักประหยัดแต่ทุจริต เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม ไม่ให้เขาดูถูกได้ แลเป็นผู้ไม่ประมาทเลินเล่อต่อเหตุการณ์ อันจะไม่เสียทีแก่ใคร ๆ.

เป็นผู้เที่ยงในธรรมของตน ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจอคติ คือความรัก ความชัง ความกลัว ความหลงอย่างใดอย่างหนึ่ง.

เป็นผู้สัตย์ซื่อ มีวาจาเชื่อถือได้ ให้ปฏิญญาแก่ใครแล้วไม่กลับเสีย ไม่คิดคดต่อเจ้านาย ไม่คิดร้ายต่อพวกพ้อง ไม่เป็นผู้ล่อลวงโลก.

เป็นผู้รู้สึกในกรณียะ คือธุระอันเป็นหน้าที่ของตน. กรณียะของบุคคล โดยย่อมี ๒ คือบุพพการ ๑

ปฏิการ ๑. ความทำอุปการะก่อน เรียกบุพพการ เป็นกรณียะของผู้ใหญ่ ๆ ได้ทำกรณียะนั้นแล้ว ได้ชื่อว่าบุพพการี เป็นเจ้าบุญนายคุณของผู้น้อย. ความทำอุปการะตอบ เรียกปฏิการ เป็นกรณียะของผู้น้อย ๆ ได้ทำกรณียะนั้นแล้ว ได้ชื่อว่ากตัญญูกตเวที เป็นคนรู้จักอุปการะอันท่านทำแก่ตน แลฉลองคุณท่าน. เมื่อถึงคราวจะควรปลูกฝังอุปการะไว้ในผู้ใดผู้หนึ่งก่อนก็ทำไป ไม่ทำใจคับแคบ เมื่อถึงคราวจะควรตอบแทนคุณท่าน ก็ขวนขวายทำ ไม่ละเลยเฉยเสีย.

เกียรติ นี้เองเป็นทางมาแห่งอิสสริยะ คือความเป็นใหญ่ ที่หมู่ชนพร้อมกันยอมยกให้ หรือได้รับแต่ท่านผู้เป็นอิสสระใหญ่ขึ้นไป. พระโบราณาจารย์เล่าเรื่องบ้านเมืองว่างพระเจ้าแผ่นดิน ชาวเมืองเสี่ยงราชรถไปเกยท่านผู้นั้นผู้นี้กดี เรื่องพระเจ้าแผ่นดินทรงชุบเลี้ยงยกย่องท่านผู้นั้นผู้นี้กดี เพื่อจะชี้ตัวอย่างข้อนี้.

อิสสุริยะอันตามเกียรติมานั้น จะมั่นคงแลเจริญขึ้นไป เพราะอาศัยจรรยาเข้าอุปถัมภ์. จรรยานั้นต่างกันตามชนิดบุคคล ดังจะแสดงพอเป็นอุทาหรณ์.

มารดาบิดามีหน้าที่เลี้ยงบุตรของตน แลทำนุบำรุงให้เป็นบุตรที่ดี มีชื่อว่าอติชาต คือเกิดมาเยี่ยมกว่าสกุล หรืออนุชาต คือเกิดมาพอสมแก่สกุล ไม่ปล่อยให้เป็นอวชาต คือเกิดมาเลวกว่าสกุล. ถ้าได้ทำกรณียะอย่างนั้น บุตรย่อมจะรักใคร่นับถือกลัวเกรง ความเป็นใหญ่ของมารดาบิดาเหนือบุตรแห่งตน ก็จะพึ่งเป็นไปโดยจริงจัง นำให้ตั้งแลสืบสกุลถาวรยืดไป. พระโบราณาจารย์ เล่าเรื่องมารดาบิดาหาอุบายฝึกบุตรของตนผู้ไม่เอาการ เช่นท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะจ้างบุตรของตนให้ฟังธรรม จนได้ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เพื่อจะชี้ตัวอย่างในข้อนี้.

อาจารย์ มีหน้าที่ปกครองสอนศิษย์ให้เป็นคน

ดีมีความรู้ ถ้าได้ทำกรณียะอย่างนั้น ศิษย์ย่อมจะสำคัญเห็นเป็นใหญ่เหนือตนเช่นบิดามารดา จะว่าจะกล่าวย่อมจะเชื่อฟัง ไม่ตั้งตนเป็นคนอื่น. พระโบราณาจารย์เล่าถึงความสนิทสนมในระวางดาบสผู้เป็นอาจารย์แลผู้เป็นศิษย์ จนไม่ใยดีที่จะอยู่ในนครแลรับทำนุบำรุงของพระราชา เพื่อจะชี้ตัวอย่างในข้อนี้.

พระราชามหากษัตริย์ มีหน้าที่ปกครองแผ่นดินป้องกันภัยอันตรายอันจะมีมาแก่ประชาชน แลทำนุบำรุงให้สุขเกษม แลอุปภัมภ์พระศาสนา เพื่อผดุงธรรมสุจริตให้มั่นคงยั่งยืน ถ้าได้ทำกรณียะอย่างนั้น ประชาชนชาวขอบขัณฑสีมาย่อมจะจงรักภักดี ถือเอาเป็นที่พึ่งได้จริง ๆ แลจะอำนวยพระพรถวายว่า "ชีวตุ สรโทสตํ" ขอทรงพระชนมายุร้อยพรรษาเถิด. พระโบราณาจารย์เล่าการปกครองแผ่นดินของพระราชาบางองค์ เป็นที่ร่มเย็นของราษฎร ต่าง

ชื้นบาน ยังบุตรให้พ้อนอยู่ที่ทรวงอก วางใจได้ไม่ต้องกลัวต่อภัยอันตราย ดังจะว่าไม่ต้องลงกลอนเรือนก็ได้ เพื่อจะชี้ตัวอย่างข้อนี้ แลเล่าเรื่องพระราชาเสด็จประพาสป่าตกในอำนาจของยักษ์ รักพระชนม์มากกว่าบ้านเมือง ถ่ายพระชนม์ด้วยชีวิตของชาวเมืองซึ่งส่งไปให้กินวันละคน เพื่อจะชี้ตัวอย่างแห่งความตรงกันข้าม. อิสสรชนรองลงมาพึงรู้ว่ามีหน้าที่อนุโลมตามนัยนี้.

ศาสดาผู้สอนลัทธิที่เรียกว่าศาสนา มีหน้าที่ฝึกสอนสาวกให้รู้ทั่วถึงลัทธิ และยกย่องเชิดชูเอาเป็นธุระสั่งสอนผู้ถือศาสนา ให้มีศรัทธาเลื่อมใสมั่นคงไม่หวั่นไหวเหตุถ้อยคำของคนเจ้าลัทธิอื่น ถ้าได้ทำกรณียะอย่างนั้น บริษัทย่อมจะยั่งยืนในศาสนาแลนับถือผู้ศาสดาเป็นสรณะคงที่. พระโบราณาจารย์เล่าเรื่องพระศาสดาของพวกเราทรงเทศนาโปรดให้บรรพชิตบ้างคฤหัสถ์บ้าง สำเร็จธรรมพิเศษ เพื่อ

แสดงความข้อนี้เอง. คณาจารย์รองลงมาเป็นต้น ว่าสาวก มีหน้าที่สอนศาสนาตามท่านผู้เป็นศาสดา อนุโลมตามนัยนั้น.

อานุภาพหรือเดช ก็จัดเข้าได้ในยศ แต่ไม่ได้กล่าวถึงในบาลี. อานุภาพเป็นผลมีเนื่องมาตาม อิสสริยะ. เมื่อคนทั้งหลายยอมนับถือความเป็นใหญ่ของท่านอิสสรชนแล้ว ความเกรงกลัวย่อมจะเกิดขึ้น ไม่กล้าฝืนไม่กล้าต่อ นี้เป็นอานุภาพ. พระโบราณาจารย์กล่าวถึง ความครองแผ่นดินของพระเจ้าจักรพรรดิราชว่า ไม่ต้องใช้ทัณฑะ (พลอง) แลศัสตราบังคับใจคน ก็เพื่อจะชี้ตัวอย่างข้อนี้.

คนผู้มียศย่อมปรากฏในประชุมชน ดุจจันทรมณฑลในวันเพ็ญ อันปราศจากเมฆฉะนั้น. ยศเป็นผลอันจะพึงปรารถนาในลำดับแห่งทรัพย์ แลมีปฏิปทาทางเกิดดังแสดงมาฉะนี้. ไมตรีเป็นผลอันจะพึงปรารถนาในวาระเป็นลำดับ.

---

๓ ไมตรี

บาลี

สเว มิตฺตานิ คนฺถติ

คำแปล

เขาย่อมสมานมิตรไว้ได้.

สิงคาโลวาทสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค.

พรรณนาความ

ไมตรีนั้น คือความเป็นมิตรสนิทสนมกับคนนั้น ๆ ทั้งคนในคนนอก.

คนผู้ไร้มิตร เมื่อกิจเกิดขึ้น ก็จะต้องขวนขวายตามลำพังตน ไม่ได้กำลังของคนอื่นช่วย มีมิตรมากเพียงใด ชื่อว่ามีกำลังเพิ่มขึ้นเพียงนั้น แต่กายยังมีมือมีเท้าสำหรับช่วย ถ้าขาดมือหรือเท้าไปเสียบ้าง ย่อมได้ความลำบากเพียงไร ต้นไม้ยังมีรากแลกิ่งสำหรับช่วยให้ทรงอยู่ได้ ถ้าอวัยวะเหล่านั้นขาดไป

เสียมาก ต้นไม้นั้นก็งอนแง่นไม่มั่นคง ต้องลมจัดก็อาจล้มลงง่าย ๆ. เป็นธรรมดาแห่งสิ่งทั้งปวง รวมกันเข้ามากหลายย่อมมีกำลังแข็งแรง ด้ายเส้นเดียวไม่เหนียวสักเท่าไร ดึงปุดเดียวก็ขาด ฟั่นเข้าเป็นเกลียวได้กำลังเหนียวเพิ่มขึ้นอีกเท่าไร จนดึงไม่ขาด มดตัวเดียวกัดจะเป็นอะไรไป แต่ถูกมันรุมกัดจะเป็นอย่างไรบ้าง คนเราก็เช่นกัน ลำพังคนเดียวจะสู้กับใครก็ไม่ไหว ทำอะไรก็ไม่ได้มาก ช่วยกันเข้าก็ได้กำลังมากเข้า. ที่สุดอยู่ในที่ไหน แลดูไปรอบข้างไม่รู้จักกับผู้ใดผู้หนึ่งสักคน ย่อมไม่เป็นสุข ไม่ต้องกล่าวถึงอยู่ในหมู่คนผู้ไม่ถูกกัน. เหตุดังนั้น ไมตรีจึงเป็นผลอันจะพึงปรารถนาอีกประการหนึ่ง.

คำว่ามิตรในที่นี้ อย่าพึงเข้าใจเฉพาะคนที่เรียกว่าเพื่อน หมายความทั่วไปตั้งแต่คนใน สมคำว่า มาตา มิตฺตํ สเก ฆเร มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน ภริยา ปรมา สขา ภรรยาเป็น

มิตรอย่างสนิท. มารดาบิดากับบุตร สามีกับภรรยา ไม่ถูกกัน จักเป็นอย่างไรบ้าง. เหตุดังนั้น พระศาสดาจึงตรัสสอนให้มารดาบิดากับบุตร อาจารย์กับศิษย์ สามีกับภรรยา เพื่อนด้วยกัน เจ้ากับข้า คฤหัสถ์กับบรรพชิต รู้จักเอาใจกันแลกัน ด้วยประการนั้น ๆ.

ให้มารดาบิดาอุปการะบุตร ด้วยการเลี้ยง คอยห้ามจากการชั่ว ชักนำให้ตั้งอยู่ในการดี ให้ศึกษาศิลปะ ปลูกฝังให้มีคู่อันสมควรกัน มอบทรัพย์ให้ในสมัย.

ให้บุตรอุปการะตอบมารดาบิดา ด้วยการเลี้ยงเมื่อแก่เฒ่า ช่วยทำกิจการ ดำรงวงศ์สกุล อยู่ในถ้อยคำที่สมเป็นผู้ควรรับทรัพย์มฤดก เอื้อเฟื้อให้เป็นที่เชื่อได้ว่า แม้ท่านล่วงลับไปแล้ว ก็ยังจักระลึกถึงแลบำเพ็ญทักษิณาอุทิศไปถึง.

ให้อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ด้วยการสั่งสอนศิลป-

วิทยา แนะนำให้เป็นผู้ได้รับแนะนำดี ฝึกหัดให้ได้รับฝึกหัดดี บอกศิลปวิทยาให้ทั้งหมดไม่อำพราง ยกย่องให้ปรากฏในพวกพ้อง เป็นที่พึ่งในข้างหน้า.

ให้ศิษย์เอื้อเฟื้อในอาจารย์ ด้วยแสดงนับถือ คอยรับใช้ อยู่ในถ้อยคำ เอาใจใส่บำเรอ รับโอวาทโดยเคารพ.

ให้สามีเอาใจภรรยา ด้วยยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ มอบให้เป็นใหญ่ในเหย้าเรือน ให้เครื่องประดับกาย.

ให้ภรรยาเอาใจสามี ด้วยจัดการงานดี สงเคราะห์พวกพ้องของสามี ไม่นอกใจ เก็บทรัพย์อันสามีหาได้มา ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง.

ให้เพื่อนด้วยกันอนุเคราะห์กัน ด้วยให้ทรัพย์หรือพัสดุ กล่าววาจาเอาใจ ช่วยเป็นธุระในคราวต้องการ ประพฤติตนเสมอโดยฉันเพื่อนซื่อตรงไม่คิดโกง.

ให้อีกฝ่ายหนึ่งตอบ ด้วยรักษาเพื่อนแลทรัพย์สมบัติของเขาในคราวพลั้งเผลอ รับเป็นที่พึ่งในคราวมีทุกข์ภัย ไม่ละเมินเหินห่างในคราววิบัติ นับถือตลอดถึงวงศ์วารของเขา.

ญาติไม่ได้ตรัสถึงในที่นี้ แต่ตรัสในที่อื่น โดยชื่อว่าญาติสงเคราะห์บ้าง ญาติพลีบ้าง พึงอนุเคราะห์ด้วยประการสำหรับเพื่อน.

ให้เจ้าสงเคราะห์ข้า ด้วยใช้การงานไม่เกินกำลัง ให้อาหารแลบำเหน็จ หรือให้เบี้ยเลี้ยงแลค่าจ้าง เจ็บไข้เอาใจใส่ให้ได้รับรักษาพยาบาล มีของกินอันแปลกประหลาดหรืออร่อยแบ่งให้ ปล่อยให้หยุดงานในสมัย.

ให้ข้าอาสาเจ้า ด้วยทำงานก่อนกำหนด เลิกงานทีหลัง ถือเอาแต่ของท่านให้ไม่ลักฉ้อ ตั้งใจทำการงานให้ดี ไม่ทำพอแล้วไป นำคุณของท่านไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ.

อีกบรรยายหนึ่ง ด้วยตื่นก่อนนอนทีหลัง คอยฟังว่าท่านจะใช้ให้ทำอะไร ประพฤติให้ถูกใจ พูดอ่อนโยน.

ให้คฤหัสถ์อุปการะบรรพชิต ด้วยการทำ การพูด การคิด ประกอบด้วยเมตตา ด้วยไม่ปิดประตูคือนิมนต์ให้เข้าบ้านเรือนตามสมัย ด้วยถวายทานให้เป็นกำลังบำเพ็ญสมณปฏิบัติ.

ให้บรรพชิตอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ด้วยห้ามจากการชั่ว ชักนำให้ตั้งในการดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ให้ได้ฟังข้อที่ยังไม่เคยฟัง ให้เข้าใจข้อที่เคยฟังแล้วแจ่ม บอกทางสวรรค์ให้.

ประการเหล่านี้ ไม่เป็นแต่เพียงสำหรับผูกไมตรีซ้ำเป็นกรณียะของบุคคลนั้น ๆ ด้วย. กล่าวเป็นสาธารณะไม่นิยมบุคคล สังคหวัตถุ ๔ อันกล่าวแล้วในประการสำหรับสงเคราะห์เพื่อน ยกประการท้ายเป็นอุบายสำหรับผูกไมตรีทั่วไป. คนฉลาดรู้จักใช้

ย่อมอาจผูกไมตรีกับคนทั้งหลาย แลมีพวกพ้องเป็นอันมาก. อุบาสกคนหนึ่งชื่อหัตถกะ ชาวเมืองอาฬวี เป็นคนมีพวกพ้องมาก ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ตนได้สงเคราะห์พวกพ้องด้วยสังคหวัตถุ ๔ เหล่านี้ คนใดขัดสนหรือต้องการก็ให้ทรัพย์ให้สิ่งของ คนใดไม่ต้องให้ ก็พูดเอาใจด้วยวาจา คนใดมีกิจเกิดขึ้น ก็รับช่วยรับธุระ คนใดมีวิธีอื่นสำหรับผูกใจ ก็ใช้อาการแสดงตนสนิทสนมโดยฉันกันเอง ฉะนี้. แม้จะใช้เป็นเครื่องเอาใจจำพวกบุคคลอันกล่าวแล้วก็ยังได้ เช่นบุตรไปต่างเมือง หาของมาฝากมารดาบิดา ๆ กล่าววาจาให้พร อาจารย์มีธุระ ศิษย์ช่วยขวนขวาย ข้าเคยอยู่กับเจ้านายมาก่อน ภายหลังได้ดีขึ้น ประพฤติถ่อมตนอยู่ตามเดิม ทำเช่นนี้ ไมตรีในวาระบุคคลทั้งสอง ย่อมสนิทสนมมั่นคงอยู่.

ยังมีธรรมเป็นเครื่องอุปถัมภ์ไมตรีให้ยั่งยืนบาง

บรรยายดังแสดงต่อไปนี้.

บรรยายหนึ่ง ธรรม ๔ ประการ เป็นเครื่องรักษาไมตรีไว้มิให้แตกร้าว. ธรรม ๔ ประการนั้น คือ ความสัตย์ ๑ ความรู้จักข่มใจ ๑ ความอดกลั้น ๑ ความเผื่อแผ่ ๑.

อันคนผู้เป็นมิตรกัน ต่างคนต่างซื่อตรงต่อกัน ย่อมรักษาไมตรีอยู่ได้ ถ้าคิดคดต่อกันขึ้นเมื่อใด ไมตรีย่อมแตกเมื่อนั้น. คนมีใจร้าย มักโกรธง่าย ข่มใจไว้ไม่อยู่ มักทำหุนหัน ไม่รู้จักยั้ง มักเป็นคนทำไมตรีให้แตก ถ้ามีอุบายข่มใจ ก็จะได้ห้ามความหุนหันนั้นเสีย. แม้ผู้หนึ่งทำถ้าเกินไป ด้วยความหุนหัน แต่อีกฝ่ายหนึ่งมีขันติอยู่ ก็รักษาไว้ได้ ถ้าไม่อดทนแลทำตอบ ไมตรีก็จำแตก คนใจคับแคบ มีปกติคิดเอาเปรียบผู้อื่น ย่อมผูกไมตรีไม่ยั่งยืนถึงไหน ต่างมีใจเผื่อแผ่ ถ้อยทีถ้อยเกื้อกูลแก่กัน ไมตรีจึงจะมั่นคง.

อีกบรรยายหนึ่ง ธรรม ๖ ประการ เรียกว่า สาราณิยะ เป็นเครื่องทำให้รักใคร่ปรองดองกัน. สาราณิยธรรม ๖ ประการนั้น คือช่วยขวนขวายกิจธุระของกัน ด้วยกาย ด้วยวาจา แลช่วยดำริธุระของกัน ล้วนเป็นไปด้วยเมตตานับเป็น ๓ แบ่งสรรปันลาภให้กัน ไม่หวงแหน มีความประพฤติไม่เลวกว่ากัน มีความเห็นปรองดองเข้าหากันได้.

ถ้าฝ่ายหนึ่งประพฤติเลวกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ย่อมจะเป็นที่รังเกียจ คบกันไม่สนิท. เมื่อความเห็นแย้งกันขึ้น ต่างคนต่างจะเอาความเห็นของตน เป็นฐานะอยู่ที่จะแตกไมตรี ถ้าถ้อยทีถ้อยรู้จักผ่อนตามความสามัคคีย่อมจะยั่งยืน.

คนมีไมตรีกับคนอื่น จะไปข้างไหน ย่อมมีคนต้อนรับนับถือ จะเข้าที่ประชุมย่อมมีคนยินดีพอใจพบ ย่อมเป็นผู้กว้างขวางในหมู่ญาติพวกพ้อง. ไมตรีเป็นผลอันจะพึงปรารถนาในลำดับแห่งยศ มี

ปฏิปทาทางเกิดดังแสดงมาฉะนี้.

ผู้ใดมิสามารถ ได้บรรลุผลเหล่านี้ครบทั้ง ๓ ประการ ผู้นั้นชื่อว่าตั้งตนได้ในคาถาซึ่งได้ยกขึ้นเป็นบทตั้งข้างต้นนั้น เป็นอันถือเอาทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ที่ตนไว้ได้ เป็นผู้ทำที่พำนักอาศัยของตนในภพนี้ให้มั่นคง.

---

๔ ผาสุก

บาลี

อาโรคฺยา ปรมา ลาภา

คำแปล

ความหาโรคมิได้ เป็นลาภอย่างยิ่ง.

สุขวรรค ธรรมบท.

พรรณนาความ

ในที่นี้ ควรกล่าวถึงมูลสำคัญอันเป็นพื้นหนุนพยายามอันให้ได้บรรลุผลทั้ง ๓ นั้นไว้ด้วย ข้อนี้คือความหาโรคมิได้ ได้แก่ความผาสุก ถ้ามีโรคเสียแต่เมื่อยังเด็กยังหนุ่ม ก็เป็นอันตัดทาง ถ้าโรคเกิดในระวางก็เป็นอันทำไม่ได้ตลอด ต่อเป็นคนห่างจากโรค จึงมีช่องที่จะทำ

ร่างกายนี้ เป็นที่ประชุมแห่งส่วนต่าง ๆ เรียกว่าโกฏฐาส ต่างมีหน้าที่ทำกิจบำรุงร่างกาย ในบาลี

เรียกร่างกายนี้ว่าสรีรยันต์ เปรียบเหมือนเครื่องกลไก ดันเดินได้ด้วยกำลังไอน้ำแลอื่น ๆ. ถ้าโกฏฐาส เหล่านั้นติดขัดเสีย ไม่เป็นไปสะดวก ความวิการ แห่งร่างกายก็มีขึ้น ให้รู้สึกเจ็บปวดยอกขัด เหนื่อย อ่อน หนาวร้อน กินไม่ได้ นอนไม่หลับ แลเป็น อย่างอื่นอีกเหลือที่จะนับให้ทั่วถึง นี้คือโรค.

โรคนี้สมุฏฐานคือเหตุเกิดต่าง ๆ ตามชนิด แล มีวิธีรักษาอันสมควรกัน ควรกล่าวในตำราแพทย์ แผนกหนึ่ง กล่าวไว้ในที่นี้ เพียงเท่านี้ พอเป็นเครื่อง เชื่อมข้อปฏิบัติ ที่จัดเข้าในพระศาสนา แต่อีกฝ่ายหนึ่ง เกื้อกูลแก่ความผาสุกแห่งกาย คือความไม่มีโรค ข้อปฏิบัติเหล่านี้เลือกมาแสดงในหมวดเดียวกัน ดัง ต่อไป.

เว้นของที่ไม่สบาย เสพแต่ของที่เป็นสบาย. ของเหล่านี้เป็นได้ทั้งผ้านุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่ หยูกยา ความประพฤติ บุคคล ที่สุดจนธรรม ถูกหรือไม่

ถูกแก่จริต ก็ยังมี.

รู้จักประมาณ คือความพอดีในอาหารบริโภค ไม่บริโภคของเสียของแสลง แม้ของดี ก็บริโภคไม่เกินกว่าพอดี.

นอนแต่พอประมาณ ไม่มากจนถึงง่วงมึน ไม่น้อยเกินจนถึงอิดโรย นอนพอระงับความบอบล้าแห่งร่างกาย เพื่อบำรุงใจให้เป็นปกติอยู่.

รักษาอิริยาบถ นั่งนอนยืนเดิน ให้เป็นไปสม่ำเสมอ ไม่กรากกร่ำแต่ในบางอิริยาบถ.

รักษาตัวไม่ให้กระทบเย็นจัด ร้อนจัด หิวนัก ระหายนัก กลั้นอุจจาระ กลั้นปัสสาวะ.

มีสติสัมปชัญญะ จนสำเร็จอิริยาบถ และจะทำการอื่น ๆ มีสตินึกได้ก่อน แลมีสัมปชัญญะรู้ตัวเมื่อขณะทำ.

ทำใจชื่นคอยระวังแลห้ามความโกรธแลความยินดียินร้าย.

อุบายรักษาตัวป้องกันโรค นอกจากนี้ยังจะมีเป็นอเนกประการ เป็นธุระของแพทย์จะแนะนำ ในที่นี้คุมข้ออันมาในบาลี เพื่อให้ความรู้ว่า คนโบราณประพฤติมาอย่างไร ในการระวังตัว.

คนรู้จักระวังตัวไม่ให้มีโรคภัยเบียดเบียน เมื่อโรคเกิดขึ้น ไม่ทอดธุระรีบขวนขวายรักษาให้หาย ทำตนให้สบายเป็นนิตย์ไป จึงได้ช่องเพื่อจะขวนขวายหาผลทั้ง ๓ ให้บริบูรณ์.

ความหาโรคมิได้ เป็นมูลสำคัญของบุคคลผู้คิดจะตั้งตัวในโลกฉะนี้.

---

๕ กรณียะ

บาลี

ภุตฺตา โภคา ภตา ภจฺจา...
อโถ ปญฺจ พลี กตา

คำแปล

สมบัติได้บริโภคแล้ว คนควรเลี้ยงได้เลี้ยงแล้ว... แลพลี ๕ ก็ได้ทำแล้ว...

ปัญจกนิบาตอังคุตร.

พรรณนาความ

ผู้ตั้งตนได้ในโลกนี้ ยังมีกรณียะที่จะพึงทำอยู่อีก. กรณียะของเขานั้น พึงรู้ดังต่อไปนี้

โดยฐานเป็นคนกตัญญูกตเวที เขาควรอุปฐาก มารดาบิดาแลอาจารย์ของตน ควรออกทรัพย์หรือแรงถวายพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อช่วยราชการบ้านเมือง โดยเป็นราชพลี ควรนึกถึงบุพพชนท่านผู้เป็นเทือกเถา

ต้นวงศ์อันตนได้สืบลงมา แล้วบำเพ็ญกุศลอุทิศถึง โดยเป็นปุพพเปตพลี. นึกถึงอารักขเทวดาผู้คุ้มครองรักษาตน แล้วบำเพ็ญกุศลอุทิศถึง โดยเป็นเทวดา-พลี.

มารดาบิดาแลอาจารย์ มีอุปการะแก่ตนโดยเฉพาะ สมควรได้รับตอบแทน. พระเจ้าแผ่นดินทรงปกครองบ้านเมือง ด้วยป้องกันภัยอันตราย แลทำนุบำรุงให้สุขเกษม สกุลตลอดจนถึงตนเอง ได้อยู่ใต้พระบารมี ย่อมมีหน้าที่จะช่วยในการปกครองด้วยออกทรพย์แบ่งจากส่วนกำไรแห่งน้ำพักน้ำแรงหรือสินค้าของตนถวาย โดยทางเสียค่าภาษีอากรหรือค่าราชการหรือออกแรงถวายในเมื่อต้องเรียกเข้ารับราชการ. บุพพชนได้เป็นต้นสกุลและรักษาทำนุบำรุงสกุลโดยลำดับมา สมควรที่อนุชนคือเชื้อสายจะสักการนับถือ. ธรรมเนียมพราหมณ์ใช้สักการด้วยเซ่นด้วยอาหารแลอื่น ๆ แม้พระศาสดา

ก็ทรงอนุมัติการนับถือบุพพชน แต่ทรงเปลี่ยนการเซ่นเป็นบำเพ็ญทานอุทิศถึง บุพพเปตพลีจึงเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของคฤหัสถ์ผู้ถือพระพุทธศาสนา. อนึ่งพระพุทธศาสนาตั้งขึ้นในหมู่คนผู้นับถือเทวดา และยังนับถือกระจายไปไม่รวมองค์เดียว ที่เรียกว่าพระเป็นเจ้า ย่อมสำคัญเห็นว่ามีเทวดาประจำอยู่สำหรับสิ่งนั้น ๆ เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม มีเทวดาเป็นเจ้าของทั้งนั้น คนเราผู้เป็นมาโดยสวัสดี ก็ถือว่ามีเทวดาคุ้มครองรักษา เรียกว่าอารักขเทวดา เทวดาผู้รักษาถิ่นฐาน เรียกว่าวัตถุเทวดา ฯ คนในครั้งนั้นแสดงสักการนับถือเทวดาด้วยบวงสรวง พระศาสดาหาได้ตรัสคัดค้านเรื่องถือเทวดาไม่ แต่ทรงแนะนำให้เปลี่ยนการบวงสรวงเป็นการบำเพ็ญทานอุทิศถึงเทวดาพลีจึงเป็นธรรมเนียมอีกอย่างหนึ่งของคฤหัสถ์ผู้ถือพระพุทธศาสนา.

โดยฐานเป็นบุพพการี เขาควรเลี้ยงแลทำนุบำรุง

บุตร บุตรี ของตน สงเคราะห์ศิษย์และบริวาร.

โดยฐานเป็นคฤหบดี เขาควรเอาใจใส่ในกันโดยฉันสามีภรรยา ควรสงเคราะห์ญาติแลมิตรสหายเกื้อกูลบรรพชิต เผื่อแผ่แก่คนอนาถา. สุทัตตคฤหบดีได้ชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ ก็เพราะได้เป็นที่พึ่งของคนจน ชื่อนั้นแปลว่า มีก้อนข้าวไว้สำหรับคนอนาถา คือคนหาที่พึ่งมิได้.

คฤหัสถ์ผู้ตั้งตนได้แล้ว มาบำเพ็ญกรณียะโดยนัยนี้ ย่อมยังความยินดีให้เกิดแก่ท่านทั้งหลายทั่วไป ย่อมเป็นที่รักใคร่สรรเสริญของเขา เป็นอันได้ถางทางสำหรับไปปรโลก ถึงคราวละภพนี้ ก็จะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าแล.

อรรถศาสน์
กัณฑ์ที่ ๒
สัมปรายิกัตถประโยชน์

---

๑ หิตจรรยา

บาลี

มตฺตาสุขปริจฺจาคา ปสฺเส เจ วิปุลํ สุขํ
จเช มตฺตาสุขํ ธีโร สมฺปสฺสํ วิปุลํ สุขํ.

คำแปล

ถ้าเห็นสุขไพบุล เพราะสละสุขพอประมาณ
ปราชญ์เห็นสุขไพบุลดีกว่า พึงสละสุขพอประมาณ
นั้นเสีย.

ปกิณณกวรรค ธรรมบท.

พรรณนาความ

ความสบายใจอันเกิดเพราะมีทรัพย์มียศแลมีไมตรี

ฉบคนทั้งหลาย ดังกล่าวแล้วในกัณฑ์ต้น อัน เอกชนจะพึงได้พึงถึง ชื่อว่าสุขพอประมาณ คือ สุขอย่างน้อย สุขนิดเดียว เมื่อเปรียบกับสุขที่คน ทั้งหลายจะพึงได้มากด้วยกัน. คนผู้เดียวจะอยู่ไป ได้สักเท่าไร ไม่ช้าก็จักตาย ทรัพย์ก็ดี ยศก็ดี ไมตรี ก็ดี อันขวนขวายหาไว้ได้นั้น ย่อมยังประโยชน์ให้ สำเร็จได้ในชั่วชีวิตนี้เท่านั้น ครั้นตายแล้ว ก็ไม่ให้ ประโยชน์ได้ต่อไป เพราะฉะนั้น สุขก็ดี วัตถุที่ตั้ง แห่งสุขก็ดี ที่เอกชนจะพึงได้ จึงชื่อว่าเป็นสุขอย่าง น้อย. สุขที่คนทั้งหลายในสกุลของเขา คือมารดา บิดา บุตร ภรรยา หรือแม้ตลอดถึงวงศ์ญาติจะพึง ได้ทั่วกัน เปรียบกับสุขเฉพาะตัวเขา ชื่อว่าเป็นสุข อันไพบุลกว่า เพราะเป็นสุขที่ได้มากคนด้วยกัน แม้ เช่นนั้น สุขเฉพาะสกุลเปรียบกับสุขของคนร่วมชาติ ก็ยังชื่อว่าเป็นสุขอันน้อยเหมือนกัน. สุขอันคน ทั้งหลายผู้ร่วมชาติโดยมากด้วยกันจะพึงได้นั้นแล

เป็นสุขอันไพบุลกว่า เพราะเป็นสาธารณสุขทั่วกันไป. สุขของคนทั่วโลก เป็นสุขไพบุลกว่าสุขของคนเฉพาะชาติ แต่กว้างขวางเกินวิสัยของสามัญมนุษย์ผู้ยังถือเราถือเขา จักไม่ปรารภถึงในที่นี้. พระศาสดาประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ดังนี้ เพื่อให้คำนึงถึงสุขอันคนมากด้วยกันจะพึงได้ว่า เป็นสุขที่สำคัญกว่า แล้วละความเห็นแก่ตัวเสีย พากเพียรทำให้สำเร็จประโยชน์แก่คนมาก. ถ้าเพ่งชีวิตเฉพาะของบุคคล ก็เป็นของสั้นของน้อยไม่ไปถึงไหน เพ่งความตั้งอยู่แห่งสกุล ย่อมเป็นนานกว่า ความตั้งอยู่แห่งชาติ อาจยั่งยืนกว่าความตั้งอยู่แห่งสกุล เมื่อสกุลก็ดี ชาติก็ดี ตั้งอยู่ได้เพียงใด ตนก็ชื่อว่าตั้งอยู่ได้เพียงนั้น เพราะยังมีเชื้อสายเหลืออยู่ เพราะเหตุนี้ จึงควรเห็นประโยชน์ส่วนคนมากเป็นใหญ่กว่าประโยชน์ส่วนตัวฝ่ายเดียว หากจะต้องพร่าประโยชน์ส่วนตัว เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่คนมากก็ควร.

ทางที่สละสุขอย่างน้อยด้วยมุ่งสุขไพบุล คือทางที่ยอมสละสุขส่วนตนเพื่อสุขแห่งคนมากนั้น คือสละทรัพย์ของตนเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย ด้วยอัธยาศัยเมตตาเผื่อแผ่ แม้คนเหล่านั้นไม่ได้เนื่องกับตนที่เป็นผู้จะต้องอนุเคราะห์. ข้อนี้พึงเห็นในการบริจาคทักษิณาแก่บรรพชิต ให้ทานแก่คนอนาถา คนชราคนพิการ ดังกล่าวแล้วในฐานแห่งคฤหบดีในกัณฑ์ที่ ๑ พระโบราณาจารย์เล่าถึงเรื่องเศรษฐีมีใจบุญมีอนาถบิณฑิกะเป็นต้น ตั้งโรงทานแจกอาหารแก่คนขัดสน ก็เพื่อจะแสดงความเรื่องนี้. แต่ผู้บริจาคผู้ให้นั้น ควรจะหวังให้เป็นผลได้จริงแก่ปฏิคาหกผู้ได้รับ จึงจะจัดว่าเป็นสัปปุริสทาน คือการให้ของสัตบุรุษ เป็นแต่ให้ ๆ ไปเช่นนั้น จะเป็นประโยชน์หรือให้โทษแก่ผู้ได้รับไม่รู้ด้วย ไม่จัดเป็นสัปปุริสทาน ฯ พระอาจารย์แสดงการให้บางอย่าง เช่นให้น้ำเมา มีการเล่นอันยั่วยวนกิเลสให้ดู เป็นต้น ว่าไม่

จัดเป็นทาน ก็เพื่อจะแสดงความข้อนี้เอง. วัตถุเหล่านี้แลเห็นง่ายว่าเป็นของให้โทษแก่ผู้ได้รับ วัตถุที่ลึกลับแลเห็นยากกว่านี้ยังมีอยู่ นี่คือของที่เป็นทานวัตถุโดยปกตินั้นเอง ให้แล้วย่อมเป็นประโยชน์ก็มี ย่อมให้โทษก็มี แก่ผู้ได้รับ พึงเห็นดังนี้ คนชราพิการไม่สามารถประกอบการงานด้วยตน ได้รับทานที่คนอื่นให้แล้ว ย่อมยังชีวิตให้เป็นไปได้ด้วยไม่อดอยาก ฝ่ายคนมีกำลังยังจะทำงานได้ แต่เป็นคนไม่มีอาย ได้รับทานของคนอื่นแล้ว กลับยินดีเห็นว่าได้โดยง่าย ไม่พักต้องเหน็ดเหนื่อย ให้แก่คนเช่นนั้น ไม่อาจช่วยเขาให้พ้นจากความตกยาก กลับจะทำให้จมลึกลงไปในหล่มนั้น จงดูพราหมณ์ชูชกเป็นตัวอย่างเถิด แกขอทานเขามาได้ ทำตัวให้ดีขึ้นได้อย่างไรบ้าง ไม่มีเลย กลับโลภจัดขึ้น ฝ่ายผู้ให้ไม่ได้มุ่งผลแก่ผู้ได้รับ จงดูพระเวสสันดรเป็นตัวอย่าง ประทานของเป็นศรีพระนครแก่พราหมณ์ผู้ไม่สมควรจะเป็นเจ้าของ

และประทานสองกุมารแก่ชูชกผู้เหี้ยมโหดเห็นปานนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่านผู้แต่งต้องการจะแสดงวัตต-สมาทานในการให้ของพระเวสสันดรว่า ได้ทรงสมาทานวัตต์ไว้ว่าใครมาขอจักให้ ทั้งได้ทำตามนั้นจริง และทำให้เกิดผลเป็นอย่างไร ไม่ตั้งใจสรรเสริญโดยส่วนเดียว หากจะว่าชม ก็เป็นไปในทางมั่นในวัตตสมาทาน มีพระหฤทัยเด็ดเดี่ยวตัดความเสียดายได้ ภายหลังอย่างไร พระชนกจึงรับกลับเข้านครอยู่ไปได้โดยเรียบร้อย ข้าพเจ้าเข้าใจว่าถึงกำหนดเลิกวัตตสมาทานนั้นแล้ว ทานที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญไม่มีผลดีเพียงไร เพราะไม่ได้เพ่งถึงประโยชน์แห่งปฏิคาหก ฉะนี้. ในพระสูตรเล่าถึงเรื่องเวลาม-พราหมณ์ บำเพ็ญทานเป็นการใหญ่ ยากที่ผู้ใดผู้หนึ่งจะทำได้ แต่ดีว่าหามีผลไพบุลไม่ ก็ด้วยเหตุมิได้เพ่งผลอันจะพึงมีแก่ปฏิคาหกนี้เอง.

ให้แก่บุคคลมีดีมีเสีย ดังกล่าวมา พระศาสดา

จึงทรงสรรเสริญการให้แก่ผู้มุ่งจะทำดีเพื่อตนเพื่อผู้อื่น และการให้เป็นสาธารณะ. ให้แก่หมู่ผู้มุ่งดีนั้น ทรงแสดงการสร้างปฏิสังขรณ์อารามและกุฎี เป็นสังฆทาน การให้แก่สงฆ์ผู้ประกอบกิจพระศาสนาเป็นตัวอย่าง. ให้เป็นสาธารณะนั้น ทรงแสดงการปลูกต้นไม้ไว้เป็นที่พักอาศัยร่มเงา สร้างถนนหนทาง สะพาน ศาลาที่พัก ขุดบ่อน้ำ ตั้งร้านน้ำ เป็นทาน. ในบัดนี้สร้างโรงเรียนและอุดหนุนการเล่าเรียน สร้างโรงพยาบาลและอุดหนุนการพยาบาล ก็จัดว่าเป็นสัปปุริสทาน เพราะเด็กทั้งหลายได้เล่าเรียนรู้แล้ว โตใหญ่ขึ้นย่อมตั้งตนได้ ไม่ตกทุกข์ได้ยาก และคนเจ็บไข้ได้รับรักษาพยาบาลหายแล้ว ย่อมกลับทำการงานเลี้ยงตนได้ตามลำพังอีก.

การสละทรัพย์ของตนเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย ด้วยอัธยาศัยเมตตาเผื่อแผ่ เป็นการสละสุขอย่างน้อยด้วยมุ่งสุขไพบูล ประการหนึ่ง.

อีกทางหนึ่ง การพร่าประโยชน์ส่วนตน เพื่อป้องกันภัยอันตรายแห่งคนมาก หรือเพื่อช่วยทุกข์ของเขา ก็จัดว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบูลเหมือนกัน. พระโบราณาจารย์เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์บำเพ็ญพระทานบารมี ยอมสละบุตรภรรยา อวัยวะในร่างกายและชีวิตของพระองค์ ก็เพื่อจะแสดงอัธยาศัยใหญ่แห่งพระองค์. มีเรื่องในอรรถกถาชาดกที่น่าฟัง ดังจะนำมาสาธกความนี้. เรื่องหนึ่ง[๑] มีบุรุษชาวดงผู้หนึ่ง ที่ท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นผู้รับจ้างนำทางส่งหมู่เกวียนของพวกพ่อค้าให้พ้นจากดง ตั้งบ้านอยู่ปากดง. วันหนึ่งรับจ้างพวกพ่อค้าหมู่หนึ่ง นำทางไปถึงกลางดงพบพวกโจรจะเข้าปล้น พวกพ้องของบุรุษนั้นพากันย่อท้อ แต่บุรุษนั้นกล้าหาญไม่ครั่นคร้าม ต่อสู้พวกโจรจนชำนะ พาพวกพ่อค้าเหล่านั้นพ้นจากดง

---

๑. ขุรัปปชาดก ติกนิบาต.

โดยปลอดภัยแล้ว พวกพ่อค้าเหล่านั้นถามถึงเหตุที่ไม่หวาดหวั่น บุรุษนั้นตอบว่า เขาได้ปลงใจยอมเสียชีวิตไว้ก่อนแล้ว เพื่อจะทำหน้าที่ของเขา ใจเขาจึงเบิกบานไม่หวาดหวั่น ได้สู้พวกโจรชำนะด้วยเหตุนี้ อันคนกล้าย่อมไม่อาลัยในชีวิต จึงอาจทำกิจของคนกล้าให้สำเร็จ. อีกเรื่องหนึ่ง[๑] มีพระยากบี่ตัวหนึ่ง ซึ่งท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์เหมือนกัน คือวันหนึ่งพาหมู่บริวารไปกินผลมะม่วงต้นหนึ่งในป่าริมแม่น้ำ ห่างจากต้นไม้อื่น ใกล้ที่ประทับแห่งพระเจ้ากรุงพาราณสีผู้เสด็จประพาสป่า ถูกล้อมจับ พระยากบี่นั้นเป็นสัตว์โตใหญ่ มีกำลังมากกว่าวานรอื่น จึงกระโจนข้ามแม่น้ำไปหากอไผ่แห่งหนึ่ง เด็ดเถาวัลลิ์ประมาณพอจะโยงจากกอไผ่ถึงต้นมะม่วงนั้น เอาปลายเถาข้างหนึ่งผูกกับลำไม้ไผ่ เอาปลายอีกข้างหนึ่งผูกเข้ากับบั้นเอวของตน กระโจนจากกอไผ่

---

๑. มหากบี่ชาดก สัตตกนิบาต.

กลับมาต้นมะม่วง แต่เผอิญเถาวัลลิ์นั้นสั้นไปหน่อยหนึ่ง ไม่ทันถึงต้นมะม่วง พระยากบี่จึงเอามือทั้งสองเหนี่ยวต้นมะม่วง ทอดตัวลงเป็นสะพาน บอกให้พวกบริวารไต่ตนไปทางเถาวัลลิ์หนีรอดสิ้นด้วยกัน เว้นแต่ตนผู้ไม่สามารถจะกระโจนถอยหลังไปสู่กอไผ่ ถูกจับลงมา พระเจ้าพาราณสีตรัสถามถึงเหตุทอดตนลงเป็นสะพาน พระยากบี่ทูลว่า ตนเป็นเจ้าของเขา เมื่อเขาได้ทุกข์ก็ต้องช่วย แม้จะถูกประหัดประหารหรือถูกฆ่าก็ไม่ครั่นคร้าม อิ่มใจอยู่ว่าได้ทำความสุขให้แก่เขาผู้พึ่งพำนักตน พระเจ้าพาราณสีพอพระราชหฤทัยในถ้อยคำ ไม่ทำร้าย แต่เพราะบอบช้ำลำบาก พระยากบี่สิ้นชีวิตในที่นั้นไม่ทันได้กลับไปเห็นหน้าบริวาร. เรื่องนี้สันนิษฐานว่าแต่งเปรียบความเป็นไปของมนุษย์ผู้เป็นเจ้าแห่งหมู่รู้จักรักบริษัทของตน เป็นคติได้อยู่จึงชักมาเล่าในที่นี้. กิจเช่นนี้เป็นส่วนคดีโลก. ในทางศาสนา พระ

ศาสดาตรัสให้ต่างคนต่างเว้นจากการประทุษร้าย และเบียดเบียนกัน เมื่อได้ทำอย่างนี้ ชื่อว่าทำความไม่มีภัยไม่มีเวรให้แก่ผู้อื่นทั่วไป เป็นอันป้องกันรักษาเขาอยู่เอง จากภัยอันตรายอันจะพึงมีจากตน นี้เรียกว่าอภัยทาน แปลว่า ให้ความไม่ต้องกลัว จัดเป็นทานอย่างสูง โดยความก็คือเป็นศีลนั่นเอง.

การพร่าประโยชน์ส่วนตัว เพื่อป้องกันอันตรายแห่งคนมาก หรือเพื่อช่วยทุกข์ของเขา จัดว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบุล อีกประการหนึ่ง.

อีกทางหนึ่ง การน้อมชีวิตของตนไปในทางเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย ไม่เพ่งความสบายแห่งตนเป็นเบื้องหน้า ก็จัดว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบุล. ท่านกล่าวไว้ในบาลีว่า พระอรหันต-สัมมาสัมพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิราชเกิดมาเพื่อสุขประโยชน์แห่งคนเป็นอันมาก ก็หมายความข้อนี้เอง. ไม่ต้องถึงนั้น เพียงคนมีใจเผื่อแผ่รับ

ภาระธุระปกครองผู้อื่น ด้วยมิได้เห็นแก่ลาภผล ในเรื่องเก่า เช่นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ผู้ทำธุระในการฝึกสอนศิษย์ให้เรียนศิลปวิทยา และบรรพชิตผู้เป็นคณาจารย์สอนธรรมแก่หมู่ศิษย์ ในบัดนี้ เช่นครูสามัญ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมภารเจ้าวัด ผู้ทำหน้าที่ของตนจริง ๆ ก็จัดว่าได้พร่าสุขของตน เพื่อสุขแห่งคนอื่น.

การน้อมชีวิตของตนในทางเกื้อกูลแก่คนทั้งหลาย นับว่าเป็นการสละสุขอย่างน้อย ด้วยมุ่งสุขไพบุลอีกประการหนึ่ง.

บุคคลผู้ตั้งตนได้ในปัจจุบัน ได้อาศัยกำลังทรัพย์ ยศ และไมตรี มาประพฤติให้เป็นประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลายทั่วไปอย่างนี้แล้ว ชื่อว่าปฏิบัติสมควรแก่ความเป็นผู้มีอันจะตายเป็นสภาวะ และจะต้องละสิ่งทั้งปวงเสียสิ้น เป็นอันได้จัดการตระเตรียมไว้ข้างนี้ เพื่อไปสู่ปรโลกแล.

๒ กรรม

บาลี

อุโภ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ ยํ มจฺโจ กุรุเต อิธ
ตญฺหิ ตสฺส สกํ โหติ ตญฺจ อาทาย คจฺฉติ
ตญฺจสฺส อนุคํ โหติ ฉายาว อนุปายินี.

คำแปล

ผู้มีอันจะตายเป็นสภาวะ ทำกรรมใดไว้ในโลกนี้ เป็นบุญก็ดี เป็นบาปก็ดี ทั้งสองประการ กรรมนั้นแล ชื่อว่าเป็นของเขา และเขาจะพาเอากรรมนั้นไป และกรรมนั้นย่อมจะติดตามเขา เหมือนเงาตามตน.

สคาถวรรค สังยุตตนิกาย ฯ

พรรณนาความ

ตามมติ คือความเข้าใจของศาสนาทั้งหลายมากด้วยกัน สัตว์ทั้งหลายตายแล้วย่อมเกิดอีก แต่เปลี่ยนแปลงไม่ยืนที่ มนุษย์อาจไปเกิดเป็นเดียรฉานก็ได้

เดียรฉานอาจเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ คนชั้นสูงอาจไปเกิดเป็นคนชั้นต่ำก็ได้ คนชั้นต่ำอาจเกิดเป็นคนชั้นสูงก็ได้ เวียนตายเวียนเกิดไปเช่นนี้ กว่าจะดำเนินหรือทำถึงที่สุด จึงจะคงที่ไม่มีเกิดไม่มีตายอีก. แม้พระพุทธศาสนาก็รับเอามตินั้นเหมือนกัน และที่สุดนั้น เรียกนิพพาน. เป็นอย่างนี้ ท่านว่าเพราะกรรมคือกิริยาที่ทำ. ทำดี เรียกว่ากุศลกรรมบ้าง เรียกว่าบุญกรรมบ้าง เรียกสั้นว่ากุศลก็ได้ บุญก็ได้ ทำชั่วเรียกว่าอกุศลกรรมบ้าง บาปกรรมบ้าง เรียกสั้นว่าอกุศลก็ได้ บาปก็ได้ กุศลกรรมย่อมนำไปเกิดในกำเนิดอันดี อกุศลกรรมย่อมนำไปเกิดในกำเนิดอันไม่ดี. กรรมทั้งสองประเภทนี้ เป็นเหตุแห่งสุขและทุกข์อันจะได้เสวยในปัจจุบันด้วย ต่างย่อมให้ผลละม้ายด้วยตน ไม่มีสับสน เหมือนพืชเป็นข้าวหรือถั่วงา ที่สุดเป็นเล็ดหรือหัวหญ้า เพาะลงในพื้นดินคงเผล็ดผลเป็นชนิดเดิม ข้าวไม่กลายเป็นหญ้า ๆ

ไม่กลายเป็นถั่ว แต่เพราะคนผู้เดียวทำทั้งบาปทั้งบุญ จึงได้รับผลทั้งส่วนดีส่วนเสียเป็นคราว ๆ เหมือนพื้นนาที่ปลูกข้าว ยังมีหญ้าขึ้นแซมได้ฉะนั้น นี้เป็นเครื่องปันคน แม้ทำดีด้วยกัน หรือทำชั่วด้วยกันให้เป็นต่างกัน. ในที่นี้ สมควรกล่าวกรรมนั้น ให้พิสดารออกไปอีกสักหน่อย.

โดยบรรยายหนึ่ง ท่านแจกกรรมเป็น ๔ ด้วยอำนาจแห่งกิจคือการให้ผล กรรมผู้นำให้เกิด หรือกรรมอันเป็นต้นเค้า เรียกชนกรรม ๑ กรรมผู้พลอยค้ำจุนชนกกรรมนั้นให้แรงขึ้น เรียกอุปถัมภกกรรม ๑ กรรมผู้บีบคั้นชนกกรรมนั้นให้หย่อนลง เรียกอุปปีฬกกรรม ๑ กรรมผู้เข้าตัดชนกกรรมนั้นให้สิ้นเสีย เรียกอุปฆาตกกรรมบ้าง อุปัจเฉทกรรมบ้าง ๑.

แสดงอุทาหรณ์ชนกกรรมฝ่ายอกุศล นำคนหนึ่งให้เกิดเป็นผู้เลวทราม แม้เป็นดังนั้น คนนั้นก็ยังทำ

บาปมีอทินนาทานเป็นต้น บาปที่ทำนั้น ย่อมเป็นอุปถัมภกกรรม พลอยซ้ำคนนั้นให้เป็นคนเลวหนักลง อีกทางหนึ่ง เมื่อเป็นดังนั้น คนนั้นอุตสาหะทำบุญ มีความอารีเผื่อแผ่เป็นต้น กุศลที่ทำนั้น ย่อมเป็นอุปปีฬกกรรม ช่วยแก้ให้ค่อยทุเลาขึ้นกว่าเดิม อีกอย่างหนึ่ง เหมือนนักโทษผู้ถูกจำในเรือนจำ แม้เช่นนั้น ยังทำผิดเข้าอีก เช่นทำร้ายพวกนักโทษด้วยกัน ต้องถูกเพิ่มโทษเข้าอีก หรืออีกคนหนึ่งอุตสาหะทำดี ได้รับลดโทษลงตามลำดับกาล ฯ ชนกกรรมฝ่ายกุศล นำคนหนึ่งให้เกิดเป็นคนชั้นสูง มาทำบาปอันหนัก เป็นต้นว่า ฆ่ามนุษย์โดยไม่มีเหตุอันจำเป็น ต้องถูกลงอาชญาประหารชีวิต หรือถูกจำตลอดชีวิต บาปอันหนักนั้น เป็นอุปฆาตกรรม ตัดความดีความงามที่จะพึงได้ในอัตภาพนั้นเสียสิ้น. สองคนทำความผิดด้วยกัน คนหนึ่งเคยทำผิดมาก่อนแล้ว ถูกเพิ่มโทษ อีกคนหนึ่ง เคยทำความดีมา ได้รับ

ปรานี ลดโทษหรืองดไว้พลาง หรือทำความดีด้วยกัน แต่ผู้หนึ่ง เคยทำความดีมาก่อน ได้บำเหน็จมากกว่า คนหนึ่งเคยทำเสียมาก่อน ได้รับไม่เต็มที่ พึงรู้โดยนัยนี้.

โดยอีกบรรยายหนึ่ง ท่านแจกกรรมเป็น ๔ เหมือนกัน แต่ต่างอาการ ด้วยอำนาจวาระที่ให้ผล กรรมอันหนักคือรุนแรง เรียกครุกรรม ๑ กรรมอันไม่หนัก แต่เคยทำมามาก เรียกพหุลกรรมบ้าง อาจิณณกรรมบ้าง ๑ กรรมที่ทำเมื่อใกล้มรณะ เรียกอาสันนกรรม ๑ กรรมที่เป็นแต่สักว่าทำ ผู้ทำไม่มีเจตนานัก เรียกกตัตตากรรม ๑.

ครุกรรมฝ่ายอกุศล ท่านแสดงไว้ ๕ เรียกอนันตริยกรรม แปลว่ากรรมให้ผลทันที คือ มาตุฆาต ฆ่ามารดา ๑ ปิตุฆาต ฆ่าบิดา ๑ อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ ๑ โลหิตุปบาท ทำพระโลหิตพระพุทธเจ้าให้ตก ๑ สังฆเภท ทำลาย

สงฆ์ ๑. มาตุฆาตและปิตุฆาต เป็นบาปหนักของคนทั่วไป อรหันตฆาตและโลหิตุปบาท เป็นบาปหนักของคนถือพระพุทธศาสนา สังฆเภท เป็นบาปหนักของภิกษุ เพราะเพ่งความยุให้แตกกันในพวกภิกษุเท่านั้น. ความผิดอันรุนแรงของคนคือ ทำร้ายพระเจ้าแผ่นดินของตนถึงเสียพระชนม์ เป็นขบถต่อบ้านเมือง ผลาญชาติของตนเอง อนุโลมเข้าในครุกรรมฝ่ายอกุศล. ครุกรรมฝ่ายกุศล ท่านแสดงว่าได้สมาบัติ คือทำจิตให้เป็นสมาธิได้เป็นอย่างสูง. ความกู้ชาติและบ้านเมือง อนุโลมเข้าในครุกรรมฝ่ายกุศล.

กรรม ๔ อย่างนั้น ย่อมให้ผลก่อนตามลำดับชื่อที่เรียงไว้ ครุกรรมให้ผลก่อนอย่างอื่น เช่นบุคคลทำดีมาเพียงไรก็ตาม มาทำปิตุฆาตเข้า กรรมนั้นย่อมเข้าครอบกรรมอื่นเสียแล้วแลให้ผลเอง เมื่อครุกรรมไม่มี จึงเป็นโอกาสของพหุลกรรม ผู้ทำ

ย่อมปรากฏตามความดี หรือความเสียอันได้สั่งสมมามากนั้น เช่นพูดปดเนืองนิตย์เขาก็ตราหน้าว่าเป็นคนมักปด พูดจริงเป็นปกติ เขาก็นับถือว่าเป็นคนมีสัตย์ ถ้าไม่มีพหุลกรรม อาสันนกรรมจึงได้ช่องให้ผล ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างในคนผู้ทำอะไรไว้เมื่อจวนจะตาย ทำดี ก็มีคนสรรเสริญมาก ทำชั่ว ก็มีคนนินทามาก กว่าทำในเวลาอื่น เมื่ออาสันนกรรมไม่มี กตัตตากรรมจึงให้ผล พึงเห็นเช่นคนเผลอตัวกระทบผู้อื่นเข้า ย่อมถูกด่าหรือถูกประหารจากเขาเป็นตัวอย่าง สังวรคือระวังตัว ย่อมเป็นประโยชน์ในการห้ามกรรมชนิดนี้ฝ่ายมีโทษเสีย ฝ่ายกุศลพึงเห็นเช่นคนใจดี เกื้อกูลคนโน้นบ้างคนนี้บ้างตามเวลา ย่อมเป็นที่รักและเป็นที่นับถือของคนทั้งหลายทั่วไป, มีอุปมาว่า บุคคลเอาแท่งเหล็กบ้าง ก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง แผ่นกระดาษบ้าง ขนนกบ้างและอื่น ๆ อีก ทิ้งลงมาจากที่สูง สิ่งใดหนักมาก

สิ่งนั้นย่อมตกถึงพื้นก่อน ฉันใด ในกรรม ๔ อย่างนั้น อย่างใดหนักมาก อย่างนั้นย่อมได้ช่องให้ผลก่อน ฉันนั้น.

โดยอีกบรรยายหนึ่ง ท่านแจกกรรมเป็น ๔ เหมือนกัน แต่ต่างอาการ ด้วยอำนาจกาลสมัยที่ให้ผล คือกรรมอย่าง ๑ ที่พร้อมมูลย่อมให้ผลในอัตภาพนี้ เรียกทิฏฐเวทนิยกรรม แปลว่ากรรมมีผลอันจะพึงเสวยในปัจจุบัน กรรมอย่าง ๑ ยังไม่พร้อมมูล ย่อมให้ผลได้ต่อในภพหน้า เรียกอุปัชช-เวทนิยกรรม แปลว่ากรรมมีผลอันจะพึงเสวยต่อเมื่อเกิดแล้ว กรรมอย่าง ๑ ให้ผลได้ต่อในภพสืบไป เรียกอปราปรเวทนิยกรรม แปลว่ากรรมมีผลอันจะพึงเสวยในภพสืบไป กรรมอย่าง ๑ ที่ให้ผลเสร็จแล้ว เช่นนักโทษถูกจองจำเพราะทำการปล้นเอาทรัพย์ของเขาครบกำหนดพ้นจากเวรจำแล้วก็ดี ที่ล่วงกาลเช่นกรรมที่ควรจะให้ผลในอัตภาพนี้ ล่วงเวลาแล้วไม่

ให้ผล เหมือนพืชล่วงกาลเพาะไม่งอกก็ดี เรียก อโหสิกรรม แปลว่ากรรมที่กล่าวว่า ได้มีแล้ว.

ทั้ง ๓ บรรยาย เข้ากันเป็นกรรม ๑๒ ยกอโหสิ-กรรมเสีย นับเฉพาะที่คงยังจะให้ผลเป็นกรรม ๑๑ อย่าง.

สัตว์อันความตายมาถึงแล้ว จำจะต้องละสิ่งทั้งปวงแล้วแลไป ทรัพย์ก็ดี ยศก็ดี พวกพ้องก็ดี ที่มีประโยชน์ในเวลายังมีชีวิตอยู่ ก็เป็นหมดกิจจะตามเกื้อกูลได้ ที่สุดสรีระจะต้องทอดทิ้งไว้เหนือปฐพี เว้นไว้แต่กรรมที่ได้ทำแล้ว เป็นข้างดีหรือข้างชั่ว นั้นแลชื่อว่าเป็นของเขา เขาจะพาเอากรรมนั้นแลไป กรรมนั้นแลจะติดตามเขาเหมือนเงาตามตน. เพราะเหตุนั้น ควรทำความดีความงาม สั่งสมไว้เป็นดุจเสบียงไปสู่สัมปรายภพ บุญย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก.

และบุญนั้น ที่จะพึงทำโดยทวารภายนอก คือ

กายแลวาจา ได้กล่าวแล้วในหิตจรรยา คือทาน และศีล ในวาระนี้ จักกล่าวบุญที่จะพึงทำโดยทวาร ภายในคือใจต่อไป.

---

๓ ความบริสุทธิ

บาลี

จิตฺเต ปาริสุทฺเธ สุคติ ปาฏิกงฺขา.

คำแปล

เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้ว สุคติเป็นหวังได้.

วัตถูปมสูตร มูลปัณณาสกะ.

พรรณนาความ

บาลีข้างบนนี้ส่องความว่า ความเกิดในสัมปรายภพ เนื่องด้วยจิตในปัจจุบันนภพ เมื่อเป็นอย่างนี้ ถ้าจิตเศร้าหมองเกลือกกลั้วด้วยอุปกิเลสบาปธรรม คติย่อมไม่ดี เมื่อจิตบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจากอุปกิเลสบาปธรรม คติจึงจะดี เหมือนอย่างอัธยาศัยและความประพฤติของตนเอง ในวัยเบื้องต้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งภาวะเช่นนั้น ในวัยเบื้องหลัง ไม่อย่างนั้นเหมือนอย่างบิดามารดา ย่อมสามารถจะฝาก

อัธยาศัย และความประพฤติของตนให้สืบลงไปถึงบุตรผู้อยู่คุ้นกับตน ฉันใด จิตดีจิตชั่วย่อมเป็นปัจจยแห่งปฏิสนธิจิตในสัมปรายภพ ฉันนั้น ผู้รักตนควรชำระจิตให้บริสุทธ์ และอบรมให้เจริญด้วยคุณธรรมดุจเดียวกับคนหวังดีแก่ตน ควรรักษาอัธยาศัยและความประพฤติของตนให้คงดีอยู่ และมารดาบิดาผู้หวังดีแก่บุตร ควรทำเช่นนั้นเหมือนกัน.

อุปกิเลสนั้น ได้แก่อารมณ์อันชั่วเข้าจับจิตให้เศร้าหมอง เช่นเขม่าอันจับผ้าให้เป็นมลทินฉะนั้น. อุปกิเลสนั้น โดยบรรยายหนึ่ง ท่านแสดงไว้ ๑๖ ประการ คือ อภิชฌาวิสมโลภ ความละโมภไม่เลือกอันเป็นตัวอภิชฌา ๑ พยาบาท ความจองเวร ๑ ความโกรธ ๑ อุปนาหะ คือความถือโกรธ ๑ ความลบหลู่บุญคุณของท่าน ๑ ความตีเสมอท่าน ๑ ความริษยา คือเห็นผู้อื่นได้ดีทนไม่ได้ ๑ ความตระหนี่ ๑ มารยา คือทำเล่ห์กล ๑ สาไถย คือความอวดดี ๑

ความดื้อ ๑ ความแข่งดี ๑ มานะ คือความถือตัว ๑ อติมานะ คือความหยิ่งหรือจองหอง ๑ ความมัวเมา ๑ ความประมาท คือความทนง ๑. โทษสามกชื่อว่า บาปธรรม พึงรู้ โดยบรรยายผิดจากคุณธรรมอันจะกล่าวต่อไปนี้ แม้อุปกิเลส ๑๖ อย่างนี้กชื่อว่าบาปธรรมละอย่าง ๆ.

จิต ที่ทำให้บริสุทธ์จากอุปกิเลสและบาปธรรมเหล่านี้แล้ว ควรรับอบรมให้เจริญด้วยคุณสมบัติ เหมือนผ้าที่ฟอกให้หมดมลทินแล้ว ควรรับน้ำย้อมให้เป็นสีงามตามปรารถนาฉะนั้น.

คุณสมบัตินั้นพึงเห็นดังต่อไปนี้

๑. ศรัทธากับปัญญา. ความรู้จักเชื่อเหตุผลที่ควรเชื่อ ชื่อว่าศรัทธา เชื่องมงาย ไม่ชื่อว่าศรัทธา ความรู้จักเหตุผลโดยถ่องแท้ เป็นปัญญา นำให้เกิดศรัทธามั่น. ๒ นี้เป็นอุปการะแก่กันให้ตั้งอยู่ในความพอดี.

๒. สติกับสัมปชัญญะ. ความระลึกได้ก่อนทำก่อนพูด เป็นสติ. ความรู้ตัวในขณะทำในขณะพูด เป็นสัมปชัญญะ. ๒ นี้เป็นคุณป้องกันความพลาดความผิด และเหนี่ยวรั้งใจมิให้หุนหัน.

๓. หิริกับโอตตัปปะ. ความละอายใจไม่กล้าทำผิด เป็นหิริ. ความเกรงผิด ของคนรักความทำถูก เป็นโอตตัปปะ. ๒ นี้เป็นคุณรักษาให้คงในความดี.

๔. ขันติกับโสรัจจะ. ความอดทนต่ออารมณ์ที่ไม่ชอบไว้ได้ ชื่อว่าขันติ. ความเสงี่ยม คือรู้จักทำจิตให้แช่มในเมื่อต้องอดทน ชื่อว่าโสรัจจะ. ๒ นี้เป็นคุณระงับเหตุ เป็นข้าศึกแก่ความสงบอันเป็นภายนอก.

๕. อาชชวะกับมัททวะ. ความตรงเป็นอาชชวะ. ความอ่อนโยน เป็นมัททวะ. ๒ นี้เป็นคุณทำความสุภาพ.

๖. เมตตากับกรุณา. ความรักใคร่ความเอ็นดู

เป็นเมตตา. ความสงสาร ความหวั่นใจ เมื่อเห็นเขาได้ทุกข์ เป็นกรุณา. ๒ นี้เป็นคุณทำความเกื้อกูลกัน.

ควรทำจิตให้ได้รับความอบรม ด้วยคุณธรรมเหล่านี้ก็ตาม ด้วยคุณธรรมเหล่าอื่นอันไม่ได้กล่าวในที่นี้ก็ตาม เป็นอาจิณ จิตได้ธรรมเหล่านี้เป็นอาเสวนปัจจัยคือเหตุที่ส้องเสพคุ้นมา ก็จะเป็นสภาพอันประณีตยิ่งยืนเนื่องกันไป เมื่อถึงมรณสมัยย่อมจะเป็นปัจจัยแห่งสุคติ ดังกล่าวไว้ในบาลีนั้น. ทำอย่างนี้แล้วชื่อว่าได้เตรียมทรัพย์หรือเสบียงเป็นกำลังสำหรับเดินทางไปสู่ปรโลกไว้พร้อม. คนผู้อบรมจิตนั้น ย่อมอาจกำหนดรู้คติของตนได้เอง ไม่พักต้องมีคนอื่นบอก. แม้หากมติของศาสนาทั้งหลายในข้อว่าสัตว์ตายแล้วย่อมเกิดอีกกว่าจะถึงที่สุด จะพลาดไป ความปฏิบัตินั้นก็ยังสมควรแก่ผู้มีอนจะตายเป็นสภาวะอยู่นั่นเอง.

๔ ภาวนา

บาลี

โส น ภายติ สมฺปรายิกสฺส มรณสฺส.

คำแปล

เขา ย่อมไม่กลัว ต่อมรณะ ผู้นำไปสู่สัมปรายภพ.

พรรณนาความ

มรณะ ย่อมเป็น ทุกข์ อัน พึงกลัว ของคน ทั้งหลาย ผู้ยังอาลัยในโลกนี้อยู่ แต่ความกลัวตายนั้น ย่อมเป็นเหตุขัดขวางแห่งความปลอดโปร่ง แลความเจริญของคนทั้งหลาย คนมีความห่วงใยในชีวิต ย่อมไม่อาจทำกิจของคนกล้า ดังภาษิตของพระโพธิสัตว์ชาวดงกล่าวแก่พวกพานิช อันเล่าแล้วข้างต้นนั้น. เหตุนั้น พระศาสดาจึงประทานพระบรมพุทโธวาทให้เจริญภาวนา นึกถึงความตายจนคุ้น เพื่อจะได้หายกลัว พระองค์ตรัสสอนให้นึกว่า

"มรณธมฺโมมฺหิ มรณํ อนตีโต" แปลว่า "เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงความตายไปได้." เจริญภาวนาตามพระพุทธพจน์นี้ให้ผล ๒ ประการ คือ ให้กำหนดรู้ความเป็นอย่างไรแห่งสังขาร แลให้หายกลัว. สิ่งอันธรรมดาแต่งขึ้น คือเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งธรรมดา ได้ชื่อว่าสังขาร ๆ นั้น ย่อมเป็นไปตามธรรมดานิยม มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความแปรมาในท่ามกลาง มีความสิ้นในที่สุด มนุษย์เราก็เป็นประเภทอันหนึ่งแห่งสังขาร เหตุนั้นทุกคนตั้งแต่เกิดมาก็บากหน้าเพื่อจะผ่านวัย คือ ปูน ทั้งสาม เป็นเด็กแล้วก็เป็นหนุ่มเป็นสาว นี้วัยที่ต้นแล้วเป็นกลางคน ไม่กระชุ่มกระชวยเหมือนเดิม แต่ก็ยังไม่หง่อม นี้เป็นวัยกลาง แล้วแก่เฒ่า มีกายใจทรุดโทรม หมดความแข็งแรง นี้วัยหลัง แล้วก็ถึงมรณะในวัยนี้เอง แต่ทุกคนหาได้ผ่านวัยครบทั้งสามไม่ บางคนถึงมรณะเสียแต่ในวัยต้นก็มี ใน

วัยกลางก็มี เป็นอย่างนี้ เพราะสิ้นกำลังที่ธรรมดาประมวลแต่งมา เรียกว่าอายุบ้าง เพราะถูกปัจจัยภายนอกเข้าตัดรอนเสียบ้าง ตายเพราะเหตุข้างต้นเรียกกาลมรณะ ตายเพราะเหตุข้างหลัง เรียกอกาลมรณะ เจริญภาวนานึกถึงมรณะตามพระพุทธพจน์นำให้กำหนดรู้ความเป็นอย่างไรแห่งสังขารอย่างนี้. เมื่อนึกถึงมรณะจนชิน ย่อมระงับความกลัวเสียได้ อุปมาเหมือนคนในเมือง ไม่เคยเที่ยวป่าเปลี่ยว เมื่อมีธุระต้องไปแต่ผู้เดียวหรือน้อยคน ย่อมพรั่นพรึงต่อภัยอันตราย แม้ไม่มีอะไร ก็ยังหวั่นต่อความเงียบเชียบของป่านั้นเอง ฝ่ายชาวป่า เคยอยู่หรือเคยเดินผ่านไปมาเนือง ๆ ย่อมไม่ขยาด ความเคยแลไม่เคยทำคนทั้งสองให้ต่างกัน ฉันใด คนไม่พอใจนึกถึงมรณะเสียเลย บันดาลผ่านพบเข้า ย่อมตกใจหวาดเสียว ฝ่ายคนผู้หมั่นนึก ย่อมกล้าหาญพอเพื่อจะพบมรณะไม่ครั่นคร้าม ฉันนั้น. เจริญมรณสติ

คือนึกถึงความตาย ทำให้หายกลัวอย่างนี้ เมื่อไม่หวั่นต่อมรณะ จะได้ทำกิจของคนกล้า แก้อุปสัคอันขวางทางแห่งความเป็นไปของตนให้ลุล่วงไป ก็จะได้ถึงความดีความงาม ทั้งในอิธโลกทั้งในปรโลก. เหตุนั้น ในพระพุทธศาสนา ท่านจึงสรรเสริญคนผู้ไม่กลัวต่อมรณะ ดังมีแจ้งในบาลีข้างต้นนั้น.

อีกทางหนึ่ง คนผู้ไม่ได้อัสสาทะคือความเพลินในโลก เบื่อหน่ายโลกเสียเต็มที่ ควรมีความกล้าพอจะทนต่อผลอันไม่เป็นที่ปรารถนานั้นเหมือนกัน ไม่เช่นนั้น ความเกิดของตน ที่ควรจะสำเร็จประโยชน์แก่โลกได้เพียงใด ก็จะไม่เป็นได้เพียงนั้น ภัยยังไม่ทันจะมาถึง รีบทิ้งถิ่นฐานหนีไปก่อน เป็นความขลาดไม่เป็นการณ์ ฉันใด รีบทำลายชีวิตของตนเสียเองในเวลายังไม่ถึงที่ ก็เป็นฉันนั้น. ในพระศาสนา ท่านก็ติว่ารีบร้อนเกินไป จัดเข้าในพวกวิภวตัณหา ไม่กล่าวว่ เป็นเหตุพ้นทุกข์ กลับแสดง

ตรงกันข้าม. มติแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อได้ทุกข์หรือได้พบอุปสัค ก็ชอบแต่จะหาทางแก้ ไม่ควรเป็นคนสิ้นคิดแลติดตนก่อนไข้ ทุกข์มี ทางแก้ก็คงมีเหมือนกัน. บุคคลผู้กล้าแท้จริง ซึ่งได้ชื่อว่า "วีโร" ย่อมเป็นผู้กล้าทั้งในสองสถาน เมื่อมรณะคุกคามย่อมไม่สะทกสะท้าน เมื่อทุกข์ครอบงำ ย่อมอาจเพื่อทนทานไว้อยู่.

ชนผู้ยึดไว้ได้ทั้งทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ทั้งสัมปรายิกัตถประโยชน์ ครบสองประการ ท่านยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เพราะรู้จักใช้ปัญญาในกิจอันเป็นประโยชน์ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติได้ชัยชำนะโลกทั้งสอง ในโลกนี้ ก็ตั้งตนได้ ในโลกหน้า ก็มีทางที่อุ่นใจได้ เป็นผู้ทำเกาะที่พึ่งพำนัก ในกลางสงสารสาคร อันนี้ สูงแลมั่นคง อันห้วงน้ำคืออันตรายไม่ท่วมถึง เป็นตัวอย่างอันดีในพระพุทธศาสนา.

ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๘/๒/๒๕๐๘

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร 23111
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ ๒๕๐๙